AMERSFOORDE, J.P.

Het Haarlemmermeer.

XXII : -
76

PERPUSTAKAAN NASIONAL

HET HAA

PERPUSTAKAAN NASIONAL

HET HAARLEMMERMEER.

H

HAARLEM

OORSPRONG. GESCHIE

WEGEN EN VAARTEN. V

HET WATERSCHAP. CU

TWEE VOO

Gehouden den 27 Novemb

IN DE AFDEELING KOOPHANDEL D

M^r. J. P. AM

HAAR
A. C. KR
185

BAT
GENOOTS
VA
K.EN

XXVI 76.

HET

HAARLEMMERMEER.

OORSPRONG. GESCHIEDENIS. DROOGMAKING. WEGEN EN VAARTEN. WIJZE VAN BESTUUR VAN HET WATERSCHAP. CULTUUR VAN DEN GROND.

TWEE VOORDRAGTEN,

Gehouden den 27 November en den 4 December 1856,

IN DE AFDEELING KOOPHANDEL DER MAATSCHAPPIJ *FELIX MERITIS*,

DOOR

Mr. J. P. AMERSFOORDT.

HAARLEM,
A. C. KRUSEMAN.
1857.

BAT. GENOOTSCHAP VAN K.EN W.

Item ID: 111024938
PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.
Tanggal : 19 Maret 2012
No. Induk : 19506/PN-MUSEUM/12
BIB - ID : 10046460
Beli / Hadiah : Ex. Museum

HET HAARLE

L

OORSPRONG. —

Vele geschriften zijn in de
over het Haarlemmermeer. S
van Leeghwater, die in 1641,
making bekende, tot in dez
king van dit meer door prozo
strijd behandeld. Wie eene nau
begeert, raadplege het bekend
Endegeest over die droogmaki
eene volledige optelling daarva

Het is mijn plan niet in d
ling te geven van al *deze* gesch
het publiek van *Felix Meritis*,
spreken, deze geschriften kent,
daarvan kan bekend maken in
der Maatschappij.

Mijn plan is meer, eenige n
te leveren, en wel het meest die
door de schrijvers minder zijn u
sedert de droogmaking de aandu
worden gevestigd.

Ik wil daartoe heden 1°. behan
oorsprong van het meer, in verg
vengekomen gronden; en 2°. de

HET HAARLEMMERMEER.

I.

OORSPRONG. — DROOGMAKING.

Vele geschriften zijn in de jongste jaren in druk gegeven over het Haarlemmermeer. Sedert de uitgave van het boek van Leeghwater, die in 1641, een van de eersten, de droogmaking beraamde, tot in den jongsten tijd, is de droogmaking van dit meer door proza-schrijvers en dichters als om strijd behandeld. Wie eene naauwkeurige lijst dier geschriften begeert, raadplege het bekende boekwerk van Gevers van Endegeest over die droogmaking, die in Dl. I, § XI, 128, eene volledige optelling daarvan geeft.

Het is mijn plan niet in deze verhandeling eene herhaling te geven van al deze geschriften. Ik vooronderstel dat het publiek van *Felix Meritis*, waarvoor ik de eer heb te spreken, deze geschriften kent, of althans zich met velen daarvan kan bekend maken in de stads bibliotheek of die der Maatschappij.

Mijn plan is meer, eenige nalezingen op die geschriften te leveren, en wel het meest die punten te behandelen, welke door de schrijvers minder zijn uiteengezet, of wel, waarop sedert de droogmaking de aandacht meer zeker heeft kunnen worden gevestigd.

Ik wil daartoe heden 1°. behandelen den waarschijnlijken oorsprong van het meer, in verband met den aard der bovengekomen gronden; en 2°. de wijze van droogmaking be-

schouwen, en eenige opmerkingen mededeelen over de werktuigen, de afwatering, de vaarten en de wegen, zoo in het meer als in de omliggende gemeenten.

In eene volgende verhandeling zal ik dan spreken 3°. over de wijze van bestuur van het waterschap en de gemeente, in verband met veiligheid, onderwijs en godsdienst, en 4°. over de verschillende wijzen, die in zwang zijn om den grond in kultuur te brengen, en de voor- en nadeelen daaruit voor den volksrijkdom te verwachten, met de middelen van verbetering der bestaande kwalen.

Mijn wensch is nuttig te zijn. Mogt ik hier of daar iemands meening in teedere punten kwetsen, het vriendschappelijk onderhoud na de verhandelingen zal gelegenheid geven, om misverstand uit den weg te ruimen, en daarbij reken ik op uwe welwillendheid.

1. OORSPRONG VAN HET MEER.

De meeste schrijvers over het Haarlemmermeer beginnen zijne geschiedenis met eene kaart van het jaar 1531, waarop vier kleine meren voorkomen, op de plaats waar thans het Haarlemmermeer is. Die meren heetten de Oude Leidschemeer, de Oude Haarlemschemeer, de Spieringmeer en de Oudemeer. Het is mij niet gebleken of iemand zich heeft verdiept in gissingen omtrent het ontstaan dier meren.

Een der laatste schrijvers, althans, over den alouden toestand des lands, Acker Stratingh, maakt zich hiervan op blz. 246 Dl. I, al zeer gemakkelijk af, door er niets van te vermelden.

Mijns inziens toont echter eene aandachtige studie van den loop der omliggende wateren, eene bepaalde strekking aan, die door de verhalen omtrent den vroegeren loop des Rhijns worden bevestigd, dat het Haarlemmermeer is de verbreeding van het rivierbed na de verlamming van dien ouden

Rhijnmond. Immers dat de Rhijn bij Katwijk in zee geloopen heeft tijdens den inval en de heerschappij der Romeinen hier te lande, toont de Brittenburg onwedersprekelijk aan. Men zoude daar geene vesting hebben gemaakt, ware er niets te verdedigen geweest. Dat de Rhijn op die plaats is toegezand door het stuifzand aangevoerd door de noordwestelijke winden, blijkt uit de algemeene strekking van al onze riviermonden, om aan de noordwestzijde te verzanden, door het zand dat de heerschende winden van de duinen in die monden werpen.

Dat de Haarlemmermeer tijdens het oponthoud der Romeinen hier te lande een ongenaakbaar moeras of een riviermond was, maak ik op uit de omstandigheid, dat daarin nog nimmer voorwerpen uit den tijd der Romeinen zijn gevonden, ook zelfs niet van Germaanschen oorsprong. Zie onder anderen de kaart van Acker Stratingh, *Aloude Staat*, Dl. II.

Maar toen de Rhijn te Katwijk toegezand was, moest zijn water toch ergens heen. Ten zuiden vinden wij dan ook het ontstaan van de Lek, de Maas en den IJssel. Maar ten noorden, bleef daar in het geheel geen water? Ziet eens op de kaart van Zuid-Holland. Wij vinden eene afwatering even ten noorden van Leyden, uit den Rhijn naar het Haarlemmermeer langs de Kaag, genaamd de Zijl. Wij vinden in Leyden zelf de Mare, haar water voerende naar de Leede en alzoo voorbij Warmond naar de Haarlemmermeer. Wij vinden de Wijde Aa, de Heimans-watering en de Aar, die hun water door de Brasemermeer in het Haarlemmermeer storten. Wij vinden tusschen Woerden en Alphen de oude rivieren de Mije en de Drecht, die haar water wel gedeeltelijk naar den Amstel, doch ook gedeeltelijk naar de Haarlemmermeer en de aangrenzende veenplassen voeren.

Ik zie in de noordelijke rigting van al deze wateren het bewijs, dat zij in ouden tijd, misschien wel nog ten tijde der Romeinen, althans de winterwateren des Rhijns, door de

toen bestaande meren naar het noorden voerden. Of die wateren toen somtijds de Noordzee bij Egmond en Petten bereikten, dan wel of zij door het IJ en Kennemerland in het meer Flevo vielen, is moeijelijk te beslissen; ik houd het er voor, dat, zoo de Rhijn eerst in zee gevallen is door de duinen van het nog thans bestaande Watergat, waar Holland op zijn smalst is, zijn water, na de verzanding ook van dien mond, meer oostwaarts op naar het meer Flevo zal gegaan zijn. Ik word in die meening versterkt door den loop van het Spaarne, de noordwaartsche strekking van het Wijkermeer, het bestaan in Noord-Holland van toegedamde takken van het IJ of de Die, waarvan zich de dammen bij Edam en Monnikendam bevinden, ja de strekking zelve der Noord-Hollandsche meren, de Wormer, de Beemster, de Purmer en de Schermer, die mij aantoonen, dat vroeger eene rivier haren noordelijken loop door die streken heeft gerigt.

Let wel, wij spreken hier nog over historische tijden, welligt eenige jaren voor Christus geboorte. Maar zoo wij over een ouder tijdperk spreken, dan is de loop der wateren van Zuiden naar Noorden in eenen grooten riviermond geheel zeker.

Slaan wij een blik op de Geologische kaart van Dechen, dan vinden wij de zekere bewijzen in de overgeblevene vormingen, dat eene groote rivier bij Bonn in zee viel, zich naar het noorden rigtte, en dat haar mond in het zuiden reikte tot Calais, in het noorden minstens tot aan het Teutoburger-woud, zoodat zij, althans des winters, geheel Nederland met gemengde zoete en brakke wateren bedekte. Ons geheele land bestaat uit diluvialen of alluvialen, maar altijd uit in het water gevormden grond.

Dat de oudste tijd het Haarlemmermeer als zee gekend heeft, toont ons de diepte der aldaar bestaande grondlagen. Het is loopzand, doormengd met weinige kleideelen, maar vele zeeschelpen. Daarop ligt rivierklei, zonder schelpen voor

het bloote oog zigtbaar. Boven die rivierklei ligt het veen, en eindelijk boven het veen de stortingen van duinzand, welke in de 18de eeuw langs de oevers van het meer door kunst hebben plaats gehad.

Eene opvolging dier lagen is door mij gedeeltelijk op eene doorsnede van gronden aanschouwelijk gemaakt; gedeeltelijk op eene andere doorsnede door den Heer Staring van Haarlem geteekend, en eindelijk door mij in was geboetseerd. Als wij een oog slaan op deze laatste kaart, [1]) dan wordt het ons duidelijk hoe het veen overal van den kleigrond is afgenomen, hetzij dan door 's menschen hand, hetzij door de kracht des waters.

Dat 's menschen hand hier bezig geweest is, blijkt ons nog dagelijks zoo in de aangrenzende veenpolders, als in de Haarlemmermeer zelve, waar de betrekkelijk weinige overgebleven veenbonken ook nu nog tot turf worden verstoken.

Dat het water de zwakke veenkorst van tijd tot tijd heeft weggespoeld, leert ons de geschiedenis. Wij vinden op de kaarten aangegeven als de jaren waarin de grootste vergrootingen van het meer hebben plaats gehad: 1531, 1591, 1610, 1647, 1687, 1740, 1808.

Het kan van belang zijn om te zien wat de mensch in die jaren hier te lande uitrigtte.

1531. Wij vinden melding gemaakt korten tijd te voren van het verwoesten van Holland en Utrecht in 1524 door de Gelderschen. In 1528 wordt 's Hage geplunderd door Maarten van Rossem. Voorzeker geen tijd om aan het beteugelen van plassen of het herstel van dijken te arbeiden.

1591. Sedert 1570, dus twintig jaren vroeger, woedde de Spaansche krijg in deze landen. Leyden werd belegerd, zoo als Haarlem; in 1578 ging Amsterdam van de Spaansche

[1]) De redenaar stelde bij zijne voordragt aan zijne hoorders een en ander aanschouwelijk voor, en was daartoe voorzien van verschillende geografische en geologische kaarten en van monsters der aardlagen.

zijde tot de Oranje-partij over, maar niet dan nadat men op het Haarlemmermeer met galeijen zeegevechten had geleverd, en lang gekibbeld had over het al of niet doorsteken van den Overtoom, hetgeen in den oorlogstijd door Bossu gedaan was, zoo als ons Wagenaar verhaalt in zijne *Geschied. van Amsterdam*, Deel II, Boek IX. Een tijdperk dus waarin alweder de waterkeeringen van het meer zullen zijn verzuimd, ja moedwillig verwoest, tot onderwaterzetting van de toegangen naar Haarlem en Leyden.

In 1610 vinden wij slechts een minder beduidenden afslag naar den kant van het dorp Rijk.

In 1647 breidt het meer zich verder naar alle kanten uit, en dit is het jaar vóór den vrede van Munster, toen het land door den Spaanschen oorlog nog altijd te veel bezig gehouden was, om veel oplettendheid aan binnenlandsche aangelegenheden te schenken. De aandacht der ingezetenen was toen ook afgetrokken door den buitenlandschen handel, en de naijver der steden en provinciën onderling was weinig geschikt om gemeenschappelijke waterwerken te doen tot stand komen.

1687. In 1672 was, door den inval van Lodewijk XIV, Holland onder water gezet. In 1687 bereidt Willem III den togt naar Engeland.

1740. De Successie-oorlog met Frankrijk tegen Lodewijk XV barst kort daarna uit.

1808. De tijd voor het verblijf van Lodewijk Napoleon hier te lande kenmerkt zich door uitputting der staatskassen, door revolutiën en slecht beheer.

Zoo de vergrootingen van het meer nu al niet alléén aan politicke verwarringen zijn toe te schrijven, zeker schijnt het dat deze, en de verwarring der geldmiddelen daarop volgende, niet zonder gevolg voor de overstroomingen zijn geweest.

In allen gevalle waren het de lange jaren van vrede en de geestkracht van koning Willem I die eindelijk in 1839

de droogmaking tot stand deden komen. De Staten-Generaal wilden ook toen nog den vrede met België afwachten; doch zijn vast beraad zette het werk door, waarvan wij thans de vruchten plukken.

Welligt vraagt iemand, welk nut het heeft die geschiedenis der vergrootingen van het meer na te gaan? Het antwoord is, door die geschiedenis kan men leeren de fouten onzer voorgangers te mijden, onze dijken en dammen nimmer te verwaarloozen, en in allen gevalle kent men door haar den aard der gronden, zelfs dan, wanneer men ze nog moeijelijk zien kan.

Dit was tijdens de verkooping niet het geval. Toen heeft men door gegadigden dikwijls hooge prijzen zien besteden voor de minder goede gronden, waarvan zij vooruit hadden kunnen weten, dat zij of zandiger dan andere moesten zijn, of minder teelaarde zouden bevatten, of lager liggen dan de overige.

Reeds Leeghwater sprak (in § 92) van een bodem van goede klei doorgaans dik 7, 8 en 9 voeten, en zeide: »Op sommige plaatsen is de grond aan de kanten van de meer met veenachtige slibber vermengd een voet of anderhalf dik; dezelve is bekwaam om met den ploeg door malkander in de klei te vermengen, en alzoo tot goed land te maken."

De meest uitgebreide uiteenzetting van de geaardheid der gronden in de meer heb ik gevonden in het boekje van Dr. Pool, *Invloed op de gezondheid van de droogmaking der Haarlemmermeer*, reeds in 1838 uitgegeven te Amsterdam bij Sulpke, blz. 16. Hij volgt daarin de opmetingen en tellingen opgegeven door den Baron van Lijnden van Hemmen, en door de ambtenaren van Rhijnland bewerkstelligd.

Deze noemt de veenmolm-gronden op in de Meer als:

1°. in de nabijheid van den oever der Kager Meer tot omtrent 300—400 roeden afstand, ter dikte van $1^1/_2$—2 voeten;

2°. aan de Hanenpoel ten zuiden der Meer, ongeveer 300

roeden lang en 100 roeden breed, ter dikte van $1^1/_2$—2 voeten;

3°. aan het oosteinde van Aalsmeer tot omtrent 200 roeden van den wal, ter dikte van 1 voet;

4°. aan de Amstelveensche zijde in den omtrek van Sloten, op eenen afstand van ongeveer 100 roeden van den oever, ter dikte van $1^1/_2$ à 2 voeten;

5°. in de nabijheid van het Sparen tot 200 roeden van den wal en ter dikte van 2 voeten;

6°. aan Oosteinderpolder tusschen Hillegom en Bennebroek, over eene uitgebreidheid van 180 roeden en $8^1/_3$ voet dik; en

7°. aan Lisserbroek, waar de veenlaag op een afstand van 400 roeden van den wal begint en zich daar 200—300 roeden in den omtrek uitstrekt.

Hij verklaart al het overige te zijn klei, derrie of zand.

De ondervinding na de droogmaking heeft het opgegevene door Dr. Pool bevestigd, tot voordeel voor sommigen, tot schade voor velen. Hoewel de diepte der veengronden niet altijd juist is opgegeven, maar meestal grooter is, bleek hunne rigting in het algemeen goed te zijn aangegeven.

Immers het is gebleken dat de vruchtbaarste gronden lagen naar den kant van de Kagermeer, van het Lisserbroek, van Aalsmeer en Sloten. Wij hebben gezien dat die gronden behoorden tot de laatst overstroomde, en vele plantaardige overblijfselen als veen- of meermolm bevatten.

De minst vruchtbare gronden lagen ten noordoosten van Abenes, in de oude Leidschemeer ten noordoosten van Beinsdorp in de oude Haarlemmermeer, en ten zuidwesten van Halfweg in het oude Spieringmeer.

De bodems dezer oude meren zijn de laagste; het is in hunne beddingen dat zich die schadelijke ijzerverzuursels vertoonen, waarover door van der Boon Mesch, Staring en Harting geschreven is. Daar blijft niet alleen des win-

ters het polderwater het langst hangen, maar des zomers weigert de grond er allen plantengroei. Zelfs de weinige moerasplanten in de sloten zien er rood uit, als met oker overdekt.

Naar mijne ondervinding is afwatering, drooglegging, verhooging van den bodem door het delven van sloten het eenige middel, dat hier hulp belooft. De theorie wijst ons op het gebruik van kalk, in de praktijk heb ik daarvan nog geene gelukkige resultaten vernomen.

Als wij bedenken dat ditzelfde verschijnsel van dien onvruchtbaren rooden grond zich heeft opgedaan in den Zevenhuizerplas, juist waar die ook het laagste was, dan is het voor kapitalisten, die in de toekomst polders willen droogmaken of daarin land koopen, van het hoogste belang, om zich van de geschiedenis hunner wording wel te doen onderrigten, en vooral de oudste, diepste beddingen als de onvruchtbaarste te mijden.

Het is opmerkenswaardig, dat de veenmolm, voor wier schadelijke uitwasemingen men zoo bang is geweest, mij althans gebleken is als bouwgrond zuiver en zonder mest slechts zeer moeijelijk tot verrotting te willen overgaan. Integendeel, zij bestaat grootendeels uit houtachtige plantenvezelen, die liever uitdroogen dan verrotten, en wier vormen mij, tot mijne groote verwondering, niet aan waterplanten, maar aan heideplanten doen denken. Hoe zij daar gekomen zijn, is mij een raadsel.

Voeg echter bij het zoo even gezegde, dat men in ons land, bij het koopen van land en drooggemaakte plassen, moet letten op de rigting der heerschende winden. De noord- en zuidwesten-winden toch hebben in de Haarlemmermeer de vruchtbare slibber, de zoogenaamde meermolm, naar de oostkanten van het meer gedreven, en voor zooverre die slibber niet uit veenbonken bestaat, maakt zij den bodem tot de vruchtbaarste.

De zanden nabij den Cruquius daarentegen, aan de westzijde van het Meer, schijnen bijna geheel voor cultuur onvatbaar, en gelijken op de naburige duinen van Heemstede, waarmede zij duidelijk in verband staan.

Die verschijnselen komen voor in onze kleine plassen en in de groote zeeën. Overal werkt de natuur met gelijke middelen. Ten bewijze voer ik aan de Zuiderzee, waar men de vruchtbaarste slibgronden vindt aan den oostkant, tusschen Kampen en Nijkerk; voorts de Noordzee, waar wij den zachten, slijkachtigen moddergrond vinden op de kusten van Friesland, in de rigting van Denemarken, althans voor zooverre zich de oude duinketen niet in zee uitstrekt, terwijl de kust van Engeland aan de westzijde bijna geheel uit zand en grind bestaat. In de Atlantische Zee vinden wij de krooszee, als vertegenwoordigster van veen- en moddergronden, gelegen onder de heerschende winden.

Hij die eene kaart zou vervaardigen van al deze zeeën en hare gronden, met de diepte daarop vermeld, in den trant van de kaart van Maury, maar dan geologisch gekleurd, zou de wetenschap eene schrede voorwaarts laten doen, vooral zoo die kaart in relief gewerkt werd, b. v. naar de wijze van Bauerkeller.

Eerst dan toch zoude ik voor mij een duidelijk denkbeeld verkrijgen van den vorm onzer aardkorst, waartoe ook de bodem der zee behoort, die ons thans op de geologische kaarten gewoonlijk slechts met eene witte plek wordt aangeduid. Het relief, dat ik voelen en tasten kan, waarop ik hoogten en diepten zoowel als den aard der gronden, zonder groote verbeeldingskracht, zien kan, is voor mij althans het beste leermiddel; het is het eenige dat den blinde helpen kan, die de gemakkelijkste middelen van onderwijs noodig heeft.

De zee is de tegenwoordige werkplaats der natuur: van hetgeen daar thans gevormd wordt, zullen latere eeuwen het

gebruik hebben, dat wij thans van den ouden zeebodem maken, nadat die tot vast land verheven is.

2. DE WERKTUIGEN TOT DROOGMAKING.

In alle geschriften over de Meer uitgegeven vóór dat het plan tot droogmaking gevolgd is, werd, sedert de bekendheid van den stoom, getwist over de voorkeur aan stoom of aan windkracht te geven.

Dat stoom de voorkeur verdient, als eene kracht waarover men altijd beschikken, en die men geheel matigen of versterken kan naar willekeur, is voor mij eene uitgemaakte zaak. Maar even zeker is het, dat stoom moet geregeerd worden door lieden die belang hebben bij zijne werking, en niet door onverschilligen; ik noem onverschilligen b. v. zij, die in den winter van 1854 niet gezorgd hebben dat er eene genoegzame hoeveelheid steenkolen was om stoom te maken; die, toen in 1855 de Lijnden door het water ondermijnd was, verzuimd hadden in tijds den Leeghwater en den Cruquius in het zomersaizoen schoon te maken; die in al dien tijd verzuimd hadden, de vaarten in orde te houden, die het water naar de werktuigen moesten leiden.

Het is hier de plaats niet om te onderzoeken wie daaraan schuld heeft; maar ik geloof, als middel om dergelijke ongelukken te voorkomen, aan elken polder te mogen aanraden om de molenaars belang te doen hebben bij eenen lagen waterstand, door hen daarnaar te beloonen, hetzij men hun premiën toesta, wanneer de plas steeds het geheele jaar door zal zijn gehouden onder zeker peil, hetzij men hen in eens, bij wijze van aanneming, het uitmalen doe ondernemen, met hoop op goede winsten, zoo zij hunnen pligt doen.

Zoo als het in de Haarlemmermeer gedaan is, door werklieden en ambtenaren, werkende in daggeld, onder zoogenaamd toezigt eener commissie, die nimmer tegenwoordig was en

geen persoonlijk belang bij de uitmaling had, houd ik voor de noodlottigste wijze van werken die men bedenken kan.

Eene tweede opmerking betreft de wijze van droogmaking in de Haarlemmermeer, op het voorbeeld van oude polders gevolgd.

Men legt een dijk om den polder, zoekt dan de standplaatsen, die men het bekwaamst acht voor de pompwerktuigen, vestigt die en vereenigt deze later door vaarten in regte lijnen getrokken. Wij vinden dit plan reeds door Leeghwater voorgeslagen en in de uitvoering gevolgd.

De mensch werkt bij voorkeur met regte lijnen, de natuur gebruikt die nimmer. Zoude de mensch in dit opzigt ook geweld doen aan de natuur? Roepen wij in het geheugen wat vroeger gezegd is omtrent den bodem van de meer. Er bestonden daarin vier diepe kuilen, de bodems der eigenlijk gezegde Haarlemmermeer, Leidschemeer, Oude- en Nieuwemeer. Men is nu genoodzaakt geweest door deze kuilen regte vaarten te maken, hetgeen gebleken is moeijelijk te zijn om de slapheid der gronden. Men is almede genoodzaakt geweest vaarten te maken door de hoogste gedeelten der Meer aan de kanten, hetgeen kostbaar is om de vele specie die men verplaatsen moet.

Men heeft thans nergens eenigen boezem in de Meer tot waterberging, en moet dien kunstmatig daarstellen in kavelsloten, die alleen maar gevuld blijven in de laagste gedeelten. Men laat het water b. v. van mijne hoogste gronden bij Sloten vier Ned. ellen vallen, om naar het midden der Meer te vloeijen, van waar zij terug moeten vloeijen naar de pompen, om daar op nieuw vier el te worden opgeligt.

Zoude men niet anders kunnen te werk gaan? Indien men eens de vier oude diepe kommen hadde afgedamd en die bewaard, als zoo vele waterbergers of boezems in tijd van nood; als men ze had voorzien van vier kleine stoom-

gemalen, om het water b. v. op te pompen tot 2 el—A. P; als men dan de boven-pompen dit water hadde doen uitpompen in de ringvaart, dan zouden deze pompen al het water van de hoogste gronden, slechts twee ellen, in plaats van nu vijf ellen, hebben te tillen. Men had de diepste gronden of als waterkommen kunnen laten liggen, omdat die gronden toch blijken minder goed te zijn, of men had kunnen trachten ze te verbeteren door eigen dieper bemaling. Men had dan wettig daargesteld een toestand, dien vele eigenaars thans onwettig hebben willen in het aanzijn roepen, door op hunne landen eigen watermolentjes te plaatsen.

Die molentjes zijn thans ongelukkig voor de hooge landen, want deze zijn niet voorzien van middelen tot keering van dit onregelmatig en onwettig water, dat men op hunne oppervlakte malen wil, als of die een boezem ware voor de lage landen. Had men dien toestand vooraf wettig gemaakt, men zoude daartoe eenen grooten middenboezem hebben kunnen afzonderen; men had de landen door kaden als anderszins tegen oogenblikken van te hoog water in dien boezem kunnen verdedigen. Men zou dan, door den polder met hoog en laag gemaal droog te malen, hebben kunnen werken met werktuigen tweemalen kleiner dan de tegenwoordige, waarvoor men in ons eigen land steeds fabrieken en fabriekanten gevonden had.

Als nu de werktuigen breken tijdens een oorlog met Engeland, moet de Meer onderloopen. Men is in Nederland niet in staat die te herstellen. Deze moeijelijkheid is in den laatsten oorlog reeds ondervonden, toen uitvoer van ijzer uit Engeland contrebande was, welke zwarigheid voor de herstelling van den Lijnden slechts langs diplomatieken weg is overwonnen.

En terwijl diplomaten werken, valt de regen steeds voort en overstroomt de polder!

Als men in tweeën had gewerkt, ware het hoogste

land, dat nu drie of vier jaren nutteloos droog gelegen heeft, dadelijk kunnen worden verkocht; dat land en de koopprijs hadden reeds lang vruchten gedragen, en het ware niet noodig geweest zoo veel land tegelijk aan de markt te brengen.

Als men in tweeën had gemalen, zou men zoo veel meer werktuigen hebben gehad, en de kans van breken, die nu is als één tegen drie, zou, bij voorbeeld, kunnen zijn één tegen zes.

Let wel: ik wensch te waarschuwen tegen deze gebreken voor volgende ondernemingen; ik geloof dat de staat van zaken, in de Meer thans eenmaal bestaande, moet blijven zoo als hij is, mits men het bestaande ijverig in stand houde.

Ik geloof dat het bestuur er in slagen zal om den polder goed boven water te houden, mits de bestaande werktuigen goed worden voorzien en de vaarten in orde gebragt en gehouden; maar ik geloof dat voor eene latere onderneming het bestaande stelsel geene navolging verdient.

Ik kom tot de *vaarten*. Men heeft als voordeel van het tegenwoordige stelsel opgegeven, dat men nu varen kan op hetzelfde waterpas, de geheele Meer door. In de praktijk is dit reeds gebleken nutteloos te zijn. Vooreerst droogen in den zomer de meeste vaarten in de hoogste gronden zoodanig uit, dat geen varen daarin mogelijk is. Wil men ze verdiepen, men zal ze moeten verwijden, hetgeen kostbaar is en nadeelig voor den landbouw der eigenaars, aan wie dit land wordt afgenomen, en die daarbij nog het slechtste loopzand uit de diepte op hunne goede landerijen zullen moeten bergen.

Daarenboven, de landbouwer *vaart* weinig producten van zijn land. Als hij eene schuit gebruikt, moet hij meestal zijn graan eerst rijden naar de schuit, en dan weder rijden uit de schuit. Dit overladen kost te veel geld.

Kon men dadelijk uit de Meer in de Ringvaart komen, dan zoude men met een vaartuig al ligt de markten van Leyden, Haarlem, Amsterdam kunnen bereiken, maar daartoe ontbreken de middelen. Er ontbreken overtoomen of schutsluizen in den Ringdijk.

Dat men geene schutsluizen gebouwd heeft, begrijp ik, omdat de waterstand in de Meer tot hiertoe toch onvoldoende was, en men vrees had voor lekken. Maar dat men, om den landbouw in de Meer te ontrieven, zelfs die gronden heeft verkocht, waarop men goede overtoomen zoude hebben kunnen plaatsen, dit is even onverantwoordelijk als dat men de steenen dijken van de Meer naar Friesland heeft vervoerd, die in die Meer zelve de wegen hadden kunnen verharden.

Dit alles is eene zuinigheid, die ik althans aan de afgetredene commissie van beheer en toezigt niet gemakkelijk kan vergeven, en ik hoop dat haar vroegere Voorzitter, thans Minister van Buitenlandsche Zaken, zijn stelsel niet moge toepassen op de groote belangen van Nederland, want ik wacht daarvan in de toekomst niets dan schande, verdriet, en eindelijk groote vermeerdering van uitgaven.

De wegen in de Haarlemmermeer zijn modderpoelen. Het vervoer daarover is op dit oogenblik (November 1856) geheel gestremd. Al de rogge, de tarwe, de haver, die in de Meer aanwezig is, kunt gij niet in Amsterdam krijgen, want zij is niet vervoerbaar. Gij zelve kunt er uwe bezittingen niet met rijtuig bezoeken.

De vecarts kan er uwe paarden niet gaan genezen, uwe arbeiders kunnen er geen geneesheer krijgen, hunne kinderen kunnen niet ter schole gaan.

Het zijn de deurwaarders der belastingen alleen, die er met levensgevaar dwangbevelen brengen kunnen, waaraan de boer moeijelijk kan voldoen, daar hij zijne voortbrengselen niet ter markt kan voeren.

Een polder van 18000 bunders, waardoor de naaste weg hemelsbreedte ligt van de hoofdstad naar de residentie, heeft geen weg! De Regering heeft dien weg 10 jaren lang in eigendom gehad en verzuimd dien te maken! Door mij is aan het dagelijksch bestuur des polders voorgesteld, om tegen het voorjaar van 1857 aan dien toestand een einde te maken, des noods door eene te sluiten leening. In hoe verre dit gelukken zal, moet de tijd ons leeren.

In afwachting van deze maatregelen, geloof ik dat het hier de plaats is om de algemeene aandacht te bepalen bij den toestand der wegen en vaarten buiten de Meer. Er zijn, wat de vaarten betreft, drie hoofdrigtingen, naar Leyden, naar Haarlem, naar Amsterdam. De vaart naar Leyden moet geschieden door de Eimers-poel, het Zweiland en de Zijl, of wel door de Kagermeer. Beide wateren kan men niet anders overkomen dan met zeilschuiten; er is geen jaagpad.

Ieder die weet hoe men landbouwproducten gewoonlijk in kleine onopgeboeide schuiten vervoert, die weinig weerbaar zijn; ieder die weet hoe onstuimig dergelijke binnenwateren kunnen staan, en hoe dikwijls tegenwind of geheele stilte het zeilen belet in die wateren, waar de moddergrond het boomen niet toelaat, zal gevoelen dat die toestand al zeer ongelukkig is.

Voeg hierbij dat men Leyden en den Leydschen Dam niet met staanden mast kan doorvaren; dat de sluis aan de Groenmarkt te Rotterdam eene vloedsluis is, waar men dikwijls dagen lang kan wachten eer men er soms met levensgevaar in de Maas kan komen; dat de markt over Gouda door de Kromme Gouwe en den IJssel veel gelijkt op de kronkelingen eener slang, waarin de dure sluizen te Gouda den lastigsten knoop leggen; en dat bij dit alles nog komen de formaliteiten der belastingen aan het vervoer door Leyden verbonden, — dan zal men begrijpen, dat hier veel nutteloze wrijving bestaat. Wat helpt het of men 's jaars

kostbare feesten houdt van yachtclub en roeivereeniging, en premiën uitdeelt aan de snelste zeilers, wanneer men door sluizen, bruggen, octrooijen en slecht onderhouden vaarten aan de binnenschippers het zeilen belet?

De vaart naar Haarlem uit het Meer is veel verbeterd door de droogmaking. Het Spaarne heeft een jaagpad verkregen, dat langs de Leede vergeten is. Wie van Vijfhuizen naar Haarlem of Spaarndam zeilen wil, moet in een cirkel zeilen, hetgeen onmogelijk is.

Maar de zaak is nog erger. Men dwingt hier de producten van Haarlemmermeer om Haarlem en Spaarndam te passeren, en belet ze Halfweg uit te varen. Het oliezaad, dat naar Zaandam bestemd is, moet 18,000 ellen omvaren dikwijls tegen den wind, om van Halfweg naar Zaandam te varen, terwijl de sluis te Halfweg bestaat. En waarom? Omdat Haarlem beweert te bezitten een privilegie, een octrooi, een soort van stapelregt, dat alle schepen dwingt Spaarndam uit te varen, en daar hooge sluisregten te betalen. Zulk een toestand past in de middeleeuwen, niet in onzen tijd van vrijen handel.

Behoort zulk een toestand onder onze Grondwet regt te blijven? Zoo ja, dan zeg ik dat de Grondwet niet deugt, die zulk een onzin niet veranderen kan.

De vaart naar Amsterdam zoude van Halfweg kunnen geschieden door de Haarlemmer-vaart uit de Ringvaart, indien de duiker bij Halfweg eene ophaalbrug ware. Men schijnt deze vaart kunstmatig te hebben willen beletten, waarom weet ik niet: hier bestond geen oud privilegie als dat wat Haarlem beweert te hebben omtrent Spaarndam.

Uit de Ringvaart door de Nieuwe Meer naar Spaarndam moet men weder een eindje zeilen, doch de pont zet de paarden over, schoon hier een ophaalbrugje mede wenschelijk schijnt.

Erger beletsel is het Huis de Vraag, waar men van de

lijn af moet, en dikwijls uren lang schepen met eenigen diepgang bij stilte of tegenwind elkander hinderen. Hier behoorde het jaagpad reeds lang te zijn doorgetrokken. En waarlijk Amsterdam behoorde dit te doen, want het geniet de voordeelen van de Overtoomsche Sluis. Die doorvaart en hare opbrengst zijn in de laatste jaren aanzienlijk vermeerderd.

Vreemd werkt hier echter het tarief. Men heeft drie gewone schuttings op bepaalde uren tegen bepaalden prijs. Wie op andere uren schutten wil, moet meer geld betalen.

Het schijnt billijk dat, zoo meer dan eene schuit van die schutting gebruik maakt, allen gezamenlijk het meerdere betalen. Dit is zoo niet, de aanvrager betaalt de verhooging. Ik heb ondervonden, toen ik in het begin mijner vestiging dagelijks eene jol heen en weder zond, dat men er op wachtte om van mijne aanvrage gebruik te maken, zoodat ik toen voor alle schippers betaalde. Of dit billijk was, laat ik aan de publieke opinie om uit te maken.

Voegt men hierbij dat *veerschuiten* geen regt hebben om voor te gaan door de sluis, en dat diepgaande schepen of schuiten, die wat breed zijn, in den Overtoom dikwijls vast zitten, en men zal een denkbeeld hebben van de verwarring bij dit verkeer. Policie schijnt hier niet te bestaan, de sterkste is meester.

Algemeen bekend is die ellendige sloot, welke men den Overtoom noemt, en die in vroegere jaren voldoende was om de groenten naar de stad te voeren, die daardoor kwamen, doch die thans veel te klein is voor het verkeer. Het kan ook niet onbekend zijn dat ook de Kostverloren-wetering te naauw is om de stad te naderen met stoomschepen, zoo als thans varen op den Amstel en het Noord-Hollandsch Kanaal.

Minder bekend is het misschien dat de bruggen in Amsterdam niet op gelijke hoogte zijn gemaakt, maar meestal te laag zijn, om schuiten met bovenlast van hooi, stroo of andere omslagtige voorwerpen door te laten. Mijne stoommachine

heb ik moeten afbreken, en de zolderschuit vol water pompen, om haar in de Haarlemmermeer te krijgen.

De stad Amsterdam zelve draagt te regt haren naam *dam in den Amstel*. Of het gelukkig is dat die dam bestaat, laat ik aan anderen over te beoordeelen. Voor het vervoer uit de Haarlemmermeer vind ik het zeer lastig, dat mijne granen eerst door de naauwe bogtige grachten der stad naar buiten in het IJ moeten varen, om dan weder, de stad in, naar de korenbeurs op het water te komen. Bij stormweder, zeer hoog of zeer laag water, is dit vervoer geheel onmogelijk.

Dat wij ons vee eerst aan het IJ in schuiten moeten doen, om het later op stroom op te hijschen in de Engelsche booten, behoef ik niet te herinneren. Voor dat vee is dan ook de weg over Rotterdam verkieslijk.

Hoe moeijelijk het is bij eenig ruw weder werktuigen uit de Engelsche boot naar stad te krijgen, waar het vervoer naar den wal met kleine jollen geschiedt en waar men aan den wal zelven nergens eene kraan heeft om zware voorwerpen uit de ligters te hijschen, heb ik dikwijls tot mijne schade ondervonden.

Ik eindig deze voordragt met een vlugtig overzigt van de wegen die uit de Meer leiden.

De weg naar Leyden, hetzij over Sassenheim, hetzij over Leimuiden, laat nog veel te wenschen over; de eerste heeft geene brug over de ringvaart, de tweede is niet gepuind. Naar Lis bestaat een vrij goede weg; die naar Hillegom ontbreekt tot hiertoe. De weg naar Bennebroek is onlangs verbeterd, ten gevolge der bemoeijingen van den Baron van Verschuer. Heemstede heeft gebrek aan eene brug. Zuid-Schalkwijk bouwt eene brug. De weg over Vijfhuizen naar Haarlem is onlangs iets verbeterd door bepuining, maar is doorgaans te smal.

Eenige eigenaars stellen zich voor eene brug te leggen bij Halfweg voor Houtrijk en Polanen; deze zal het verkeer met Amsterdam langs den Haarlemmerweg zeer bevorderlijk zijn.

Aan de oostzijde der Meer heeft men tot hiertoe niets gedaan tot verbetering der wegen.

Er bestaat geene gemeenschap, althans geen weg of brug, tusschen de Haarlemmermeer en Amstelveen; zij die van dien kant naar Amsterdam moeten, zijn genoodzaakt over Sloten te rijden, daar er langs de Nieuwe Meer slechts één jaagpad bestaat.

In welken ellendigen toestand de bestrating van den Overtoom verkeert, weten allen die ooit uit Amsterdam te paard dien halsbrekenden weg hebben moeten berijden. Zijne slechtheid wordt slechts overtroffen door den ellendigen staat zijner beschoeijingen, die sedert menschen-geheugenis in staat van verval zijn. Men zegt dat de Provinciale Staten hierin verandering zullen brengen, doch ik heb dit reeds zoo lang gehoord; ik voor mij geloof er niet meer aan.

Er bestaat eene partij in ons land, die de Provinciale en de Gemeentewet bewondert; wanneer ik bedenk dat het deze wetten zijn, die zulk een toestand mogelijk maken, dan kan ik den wensch niet onderdrukken, dat daarin verandering kome, en krachtiger handen dan die der tegenwoordige besturderen aan al die oude misbruiken en dwalingen een einde maken.

Wij zullen in eene volgende verhandeling de werking dezer wetten voor de Haarlemmermeer meer in hare bijzonderheden onderzoeken.

GEMEENZAAM ONDERHOUD,

OVER HET HAARLEMMERMEER EN ZIJNE DROOGMAKING; OVER DE WEGEN EN VAARTEN IN DEN HAARLEMMERMEER-POLDER EN VAN DAAR NAAR DE HOOFDSTAD; OVER DE VAART DOOR AMSTERDAM EN DEN GRAANHANDEL ALDAAR.

Na de gewone rustpoos wordt het gemeenzaam onderhoud geopend door den Heer Amersfoordt, met zijne bereidverklaring om inlichtingen te geven aan ieder der aanwezigen, die omtrent het een of ander, in de voordragt vervat, iets nader zou wenschen te vernemen, terwijl hij zijnerzijds tevens gaarne inlichtingen en aanmerkingen van den kant der hoorders zal ontvangen. Hij wenscht bij de te voeren gedachtenwisseling de orde te doen volgen, door hem bij zijne voordragt in acht genomen, en vraagt daarom in de eerste plaats, of het door hem medegedeelde aangaande de oude rigting van den Rhijn, waaromtrent Spreker een geheel nieuw denkbeeld heeft geopperd, aanleiding geeft tot aan- of opmerkingen bij dezulken zijner hoorders, die ten aanzien van den ouden Rhijnloop wellig nog niet overtuigd zijn.

Niemand over dit punt het woord verlangende, herinnert de Heer Amersfoordt, dat het tweede, door hem behandelde, onderdeel betrof de overeenkomst van de mindere vruchtbaarheid der gronden in de Haarlemmermeer met den loop der oude, daar bestaan hebbende meren. Hij noodigt de grondbezitters in den Haarlemmermeer-polder, zoo er zich

in de vergadering bevinden, uit, om de door hem ter bezigtiging gestelde kaart, wat den geologischen toestand betreft, te bespreken, terwijl hij er bijvoegt, wel vele plaatsen van de Meer bezocht te hebben, doch niet overal te zijn geweest.

De Heer Hoeufft van Velsen vat het woord op, en verklaart in de eerste plaats, dat hij en, naar hij gelooft, alle aanwezigen met hem, met veel genoegen de belangrijke voordragt des Heeren Amersfoordt hebben aangehoord. Hij zegt daarna, dat hij de beschouwingen van den Redenaar grootendeels beaamt, en wenscht er nog het volgende bij te voegen. Ten opzigte van de ontlasting van het Rhijnwater doet Spreker opmerken, dat men zich bij het denken aan den ouden loop van den Rhijn niet moet voorstellen eene tusschen dijken omsloten rivier, zoo als tegenwoordig het geval is, maar dat men wel moet in het oog houden, dat vroeger geene dijken bestonden, en de rivier dus vele monden of uitwateringen had, zoodat zij èn naar het noorden èn naar het zuiden uitliep. Hij zegt daarna, dat ook dient gelet te worden op de omstandigheid, dat in het zuiden het water veel lager in de Noordzee afloopt, dan in het noorden, door het grooter verschil tusschen eb en vloed, en eindelijk, dat de verstuiving aan het strand der zee de monden aanvankelijk heeft veranderd en doen verzanden. Met betrekking tot het door den Heer Amersfoordt aangevoerde omtrent het meest bestendig heerschen van één bepaalden wind hier te lande, verschilt Spreker in meening met dien Redenaar; niet de noordwesten-, maar de zuidwesten-wind waait hier het meest, en daardoor gaan de slibben en de ligtere gronden veelal naar het noordoosten; de Purmer en de Beemster worden als voorbeelden aangevoerd, terwijl ook door Spreker wordt gewezen op den aard der gronden in het noordoosten, waarin veel meer plantaardige zelfstandigheden en slib dan elders worden aangetroffen. Wat de ijzerhoudende gronden betreft, deelt Spreker volko-

men hetgeen door den Heer Amersfoordt zoo juist is medegedeeld.

In antwoord daarop zegt de Heer Amersfoordt, dat ja de zuidwesten-wind de meest heerschende wind in ons land is, als men de windtafels op Halfweg en te Helder nagaat, doch dat het verschil van meening tusschen den vorigen Spreker en hem van weinig belang mag geacht worden, aangezien de resultaten, die beide uit hunne beschouwing afleiden, zeer weinig van elkander afwijken. Hij zegt wijders, dat het zijns inziens moeijelijk volkomen juist is aan te wijzen, dat hier of daar slib zal komen, omdat ten deze de rigting der dijken op de kracht van den wind veel afdoet, en de stroom het aan- of wegvoeren van slib hier en daar belemmert. Terugkomende op den meest heerschenden wind, zegt de Heer Amersfoordt, dat men op bedoelde windtafelen niet ten eenenmale behoort af te gaan, omdat de noordwesten-wind, hij zij dan niet de heerschende, toch de meest zware, de meest krachtige wind is; dat het gestadig waaijen van één wind niet voldoende is, om aan de slib kracht genoeg te geven om zich opeen te schuiven, maar dat daartoe noodig is, dat de wind bijna stormwind zij en veel kracht bezitte.

Over deze aangelegenheid wenscht niemand meer iets in het midden te brengen, en dus stelt de Heer Amersfoordt aan de orde het mede door hem besproken punt betreffende de verbetering der wegen en vaarten in en buiten de Haarlemmermeer. Het zal wel geen betoog behoeven, zegt hij, dat die verbetering wenschelijk is, doch het is hier de vraag, of er mogelijkheid tot die verbetering bestaat. Spreker ziet met genoegen onder zijne hoorders mannen, die tot openbare ligchamen behooren, wier taak het is de wegen en vaarten tot een voorwerp hunner bemoeijing te maken, en zou dus gaarne van hen wenschen te worden ingelicht, of zij meer bekend zijn met de middelen, die door gemeente- of provinciale besturen worden of zullen worden aangewend, om tot

die gewenschte verbetering te geraken. Spreker heeft meer bepaald op het oog den Heer J. Heemskerk Az., lid der Provinciale Staten van Noord-Holland.

De Heer J. Heemskerk Az., op deze interpellatie antwoordende, zegt in de eerste plaats, dat het zeer te betreuren is, dat de commissie voor de droogmaking van het Haarlemmermeer geene wegen in den polder ontworpen, maar de zorg daarvoor aan de belanghebbenden overgelaten heeft; en geeft vervolgens den Heer Amersfoordt de inlichting, dat in de gegeven omstandigheden, nadat de commissie heeft gedefungeerd, de taak rust op het gemeente- en het polderbestuur. Van deze of van een van deze beide zal denkelijk het initiatief moeten uitgaan, in welk geval men uit antecedenten wel mag verwachten, dat de provincie met subsidie zal helpen. Wat eigenlijk het plan zelf betreft, gelooft Spreker niet, dat een dergelijk bij eenig openbaar bestuur in behandeling is.

De Heer Amersfoordt ontveinst niet, dat het hem meer genoegen zou hebben gedaan, te vernemen dat de provincie reeds bepaald iets doen zal. Het is hem bekend dat het waterschaps-bestuur dit belangrijke punt wel in rijpe overweging heeft genomen. De Provinciale Staten, zegt hij vervolgens, zijn krachtens wettelijke bepalingen belast met het toezigt op het onderhoud der wegen; bij deze heeft de provincie veel belang, daar alle provinciale bureaux enz. met de gemeente Haarlemmermeer in verbinding moeten zijn; het Rijk zijnerzijds heeft er niet minder belang bij, terwijl het belang, dat het waterschap bij de wegen heeft, alleen bestaat in het vervoer der weinige materialen, noodig voor de werken van dat waterschap. De Heer Amersfoordt bespreekt daarna de verdeeling der wegen in gemeentewegen, buurtwegen en provinciale wegen; herinnert dat veel daarover geschreven, en dat het moeijelijk is eene juiste definitie ter onderscheiding van elke soort te geven, doch doet uitkomen dat zooveel toch zeker

is, dat gemeentewegen zijn wegen waarbij de gemeenten belang hebben; dat provinciale wegen zijn dezulken, welke de groote rigting naar de hoofdplaats der provincie vormen, en dat een weg, die de kortste is tusschen de residentie en de hoofdstad, zeer zeker rijksweg moet zijn, en zoodanige is de weg langs de hoofdvaart in de Haarlemmermeer. En let Spreker nu verder op de wegen in de Haarlemmermeer, dan vindt hij dat zij al die vereischten in zich vereenigen en leidt daaruit af dat Gemeente, Provincie en Rijk tot den aanleg en de verbetering daarvan moeten bijdragen. Het Rijk heeft het grootste belang bij den kruisweg door de Meer; de provincie heeft meer belang bij de dwarswegen, en de gemeente bij de kleine tusschenwegen, ter bevordering van het geregeld schoolgaan der kinderen, het kerkgaan, de geneeskundige hulp, het innen der belastingen, het vervoer der landbouwvoortbrengselen.

De Heer Heemskerk deelt in veel opzigten de gevoelens des vorigen Sprekers, doch oppert de bedenking dat men een practisch bezwaar zal vinden tegen den aanleg van groote rijkswegen door de Haarlemmermeer, namelijk door de verdeeling der kavels, die weinig plaats voor wegen overlaten. Wat aangaat het toezigt, dat de Provinciale Staten over de wegen uitoefenen, zegt Spreker dat dit toezigt betreft bestaande wegen, waarvan hier nog geene sprake is. Hij herinnert daarna dat de Beemster het initiatief genomen heeft om zelf zich wegen te maken; voor den aanleg van verscheidene andere wegen heeft de provincie subsidie verleend. Het doet echter hier weinig ter zake van welk kollegie het plan uitgaat; zeker is het dat de thans besproken behoefte voorziening eischt.

Spreker wenscht vervolgens nog opheldering omtrent twee punten. Ten eerste vraagt hij of, naar de meening van den Heer Amersfoordt, de uitmaling niet minder kostbaar en volledige zoude zijn geweest, indien men drie of vier polders van

de Haarlemmermeer had gemaakt. Men had dan voor de laagstgelegene landen geen afzonderlijke bemaling noodig, en de drooghouding zou misschien gemakkelijker zijn. De droogmaling van de Haarlemmermeer is nu echter volbragt, zoodat, wat deze betreft, op het stelsel niet kan worden teruggekomen, doch voor eventueel latere droogmakerijen kan het bepreken dezer aangelegenheid eenig practisch nut hebben. Het tweede punt betreft de gemeenschap van de dwarsvaart met de ringvaart, waarover hij niets vernomen heeft, en die hem toch een belangrijk punt voorkomt.

De Heer Amersfoordt antwoordt hierop, dat tegen de door sommigen gewenschte verdeeling in vier polders bij het Haarlemmermeer, zoo ook bij het Legmeer, het groote bezwaar bestaat, dat alle molens, die aan den kant van Aalsmeer in de ringvaart zouden moeten malen, hun water moeijelijk kunnen lozen, daar het water, te Aalsmeer in de ringvaart geworpen, eerst bij Halfweg zich kan ontlasten. Een tijdverloop van acht uren is er noodig voor het water, om van Aalsmeer tot aan de Lutkemeer te komen: dus vereischt het malen in de ringvaart dadelijk aan de Lutkemeer veel minder tijd; er is te veel verhang, het water blijft te veel kleven tusschen de dijken, die het in allerlei bogten doen loopen, soms met voordacht aangelegd, zoo als bij het fort aan de Nieuwemeer. Om deze reden, zegt Spreker wijders, hebben allen, die bij de droogmaling van het Haarlemmermeer werkzaam zijn geweest, steeds hun verlangen kenbaar gemaakt, dat het Lutkemeer niet worde drooggemalen. Thans werpt de Lijnden het water eerst in de Lutkemeer, deze dient als boezem, en van daar loopt het water met grooten drang, door de sluis bij Halfweg, in het IJ, of wordt er zeer gemakkelijk uitgemalen door het daar bestaande schepradwerktuig. Met de Legmeer zou ten deze hetzelfde gebeuren als met de Haarlemmermeer: men zou aan den kant van den Amstel moeijelijk al het water kunnen

lozen, en bovendien zou het waterschap Amstelland niet zoo veel water, en dat nog wel ongecontrôleerd, willen ontvangen.

Op grond van al het aangevoerde gelooft Spreker, dat het beter is den droog te maken polder in tweeën te verdeelen, en in het diepste gat water te laten, en het andere uit te malen, op de wijze zoo als dit thans in het klein gebeurt met twee gangen windmolens, in vele oude polders.

De Heer Hoeufft van Velsen voert aan, dat, bij het verdeelen in verscheidene polders, in plaats van eene ringvaart, vele van plempwerk omringde dijken zouden zijn noodig geweest, en dat daardoor de kosten der onderneming aanmerkelijk zouden zijn verhoogd geworden.

Door den Heer Amersfoordt wordt nog bij hetgeen hij reeds zeide gevoegd, dat veel land hoogstens een halve Nederlandsche el boven zomerpeil lag, en dat dit land door kaden, en niet door dijken met plempwerk, zou kunnen zijn beschut. Spreker doet hierbij uitkomen, dat hij, bij zijn voorstel om den polder in tweeën te bemalen, is uitgegaan van de onderstelling, om iets dat thans onregelmatig bestond, tot regelmaat te brengen, en versterkt zijne meening door te betuigen, dat hij de praktijk voor zich heeft. Hij beaamt echter ten volle de in deze vergadering geuite meening, om bij het ondernemen van nieuwe droogmakingen vooraf eene peiling te bewerkstelligen. Van den zuidplas gewagende, zegt Spreker, dat daar nog gronden worden aangetroffen, zoo slap, dat zij voor paarden naauwelijks bruikbaar zijn, en wier koopprijs altijd ver beneden de waarde van andere gronden blijft. Eindelijk zet Spreker uiteen, dat de droogmaking van de Naardermeer weinig voordeel zou opleveren, dewijl daar de bodem zand bevat, en dus elke nieuw droog te maken plas altijd nieuwe studie vereischt; terwijl hij ten slotte oordeelt, dat de staat van zaken in de Haarlemmermeer nu maar behoort te blijven zoo als hij is, om groote geschillen met de grondeigenaren en kosten te

voorkomen, en dat men, al is het kostbaar, toch met goeden uitslag kan voortwerken.

De discussie over de wegen hiermede zijnde afgeloopen, verzoekt de Heer Amersfoordt de vaart door Amsterdam tot een punt van bespreking te maken, vertrouwende hij, dat deze of gene der aanwezigen daarover zal willen het woord voeren. Hij herinnert, dat hij in zijne voordragt klagten heeft geuit over de moeijelijkheden en bezwaren aan die vaart verbonden, met het oog op het ter markt brengen van producten en het terug voeren van andere artikelen.

De Heer J. Boelen JRz., door den leider van het gemeenzaam onderhoud bepaald uitgenoodigd over dit punt iets mede te deelen, zegt dat hij de voordragt des Heeren Amersfoordt met veel belangstelling heeft aangehoord; dat hij veel van zijne beschouwingen deelt, vooral wat betreft de vaart van de Haarlemmermeer tot Amsterdam, maar dat hij zich minder kan vereenigen met de geopperde aanmerkingen tegen de vaart in deze stad. Wat de bruggen betreft, deze zijn, volgens Spreker, — die zijne opmerkingen bescheiden mededeelt, — hoog genoeg om de in de Haarlemmermeer dienende vaartuigen door te laten. Ten opzigte der moeijelijkheid om de schuiten tot aan de korenmarkt te brengen, erkent Spreker het bestaande bezwaar; doch hij geeft in overweging of de Amsterdamsche korenmarkt wel van dien aard is, dat zij noodwendig eischt dat de schuiten vlak bij haar aanleggen; hij meent toch, is hij wel onderigt, dat hier op monsterzakjes gehandeld wordt en de markt hier ter stede niet te vergelijken is bij die te Leyden, Haarlem, Utrecht, waar provinciale markten gehouden worden. Spreker herinnert vervolgens aan den door het gemeentebestuur genomen maatregel om op de Erwtenmarkt (Binnen-Amstel) eene inrigting te maken, alwaar de toegang voor de schepen gemakkelijker is, en zegt ten slotte dat, mogt hij, wat den graanhandel alhier betreft, dwalen, daar hij met de eischen van den

landbouw minder bekend is, hij gaarne zal worden ingelicht. Ten aanzien van de door den Heer Amersfoordt geuite klagten over de Overtoomsche schutsluis zegt Spreker, dat zijns inziens wel maatregelen kunnen genomen worden, om bij de verpachting te zorgen dat het misbruik waarover geklaagd is ophoude. Spreker is een groot voorstander van de vrije vaart, en uit den wensch dat het genoemde bezwaar moge worden uit den weg geruimd.

In antwoord op den vorigen Spreker, zegt de Heer Amersfoordt, dat wel is waar enkele bruggen te Amsterdam meer dan de gewenschte hoogte hebben, doch dat hij alleen wilde wijzen op het groote ongerief, dat sommige bruggen hoog, andere laag zijn, hetgeen meer bepaald met de bruggen over de Prinsengracht het geval is. Spreker acht het raadzaam, dat de stad bij het herstellen van bruggen eene vaste hoogte aanneme, gegrond op de eene of andere berekening.

De Heer Boelen nog over de hoogte van steenen en houten bruggen het woord hebbende gevoerd, staaft de Heer Amersfoordt door eenige voorbeelden de juistheid van zijn beweren, dat bij de hoogte der bruggen geen regelmaat is in acht genomen, en zegt voorts, dat suiker en koffij, wanneer zij op schuiten geladen zijn, de vaartuigen omlaag drukken, terwijl de producten van den landbouw, stroo en hooi, uit den aard der zaak hooger geladen zijn.

De Heer Hendrik van Hoorn oppert, ter wegneming der bestaande moeijelijkheid in de communicatie tusschen de Haarlemmermeer en Amsterdam, waarover te regt wordt geklaagd, het denkbeeld om, ter vervanging van den thans bestaanden duiker, eene wipbrug te maken aan het eind van Halfweg, en eene andere aan te brengen aan het begin der Haarlemmervaart buiten de Willemspoort; dan kan, door middel dezer twee bruggen, het jaagpad in de Haarlemmermeer tot de stad Amsterdam doorloopen, en het graan in het Westerdok worden opgeslagen. Dit middel komt Spreker

als het eenvoudigste en het meest doeltreffende voor. De Brouwersgracht, zegt hij, is ruim genoeg, dat de marktschepen daar eenige uren kunnen liggen, alvorens de ladingen verkocht worden, en mogten die granen niet verkocht worden, dan kunnen zij daar of op het Bikkers-Eiland gevoegelijk worden opgeslagen. Met betrekking tot den graanhandel hier ter stede, merkt de Heer van Hoorn aan, dat het juist niet noodzakelijk is dat de marktschepen digt aan de korenmarkt liggen, dewijl monsters uit de ladingen genomen, genoegzaam zijn om de partijen aan de markt te verkoopen.

De Heer Apersfoordt ondersteunt het door den Heer van Hoorn geopperde denkbeeld, en beantwoordt vervolgens nader den Heer Boelen. In de eerste plaats zegt hij, met veel genoegen te hebben gezien de aanvankelijke poging van het gemeentebestuur om door de op de Erwtenmarkt aangebragte inrigting de graan- en zaadmarkt te bevorderen; voor dit blijk van welwillendheid is hij het gemeentebestuur gaarne erkentelijk. Hij merkt echter op, dat de zeilen niet gespannen zijn ter juiste plaatse waar de Erwtenmarkt wordt gehouden, maar op eenigen afstand van daar, en dit is in eenig opzigt te betreuren, daar het toch van algemeene bekendheid is, dat de handel zich niet wel laat verplaatsen, en de handelaar steeds komt en zal komen op de juiste plek, waar hij kwam en gewoon is te komen: dit is een oud gebruik, dat niet is af te schaffen. Wat wijders de levering betreft der verkochte granen op de Erwtenmarkt alhier, die Spreker wel eene boerenmarkt noemt, zegt hij dat, wanneer het kleine hoeveelheden geldt, die dan gemakkelijk geheel op het Water (Damrak), aan de korenbeurs, kunnen geleverd worden, maar dat dikwijls groote partijen worden afgedaan, (Spreker zelf verkocht eens 70 lasten koolzaad in één saizoen) en er dan zwarigheid bestaat om het gekochte spoedig te krijgen, waar men het hebben wil, bij gebrek aan gemakkelijke vaart

daartoe, waardoor veel ongerief en tijdverlies worden veroorzaakt. Tot de tegenwoordige korenbeurs zou niet gemakkelijk aan de schepen de toegang kunnen worden verleend, en hiertoe zouden aanzienlijke kosten vereischt worden, die van de stad, in haren tegenwoordigen financiëlen toestand, wel niet kunnen gevorderd worden; doch het is van belang, dat het gemeentebestuur, bij de voorgenomen uitbreiding der stad, op de verbetering van het bestaande ongerief lette. Ook vestigt Spreker de aandacht op de vele formaliteiten en lasten aan het vervoer van vee alhier verbonden, ten gevolge waarvan de belanghebbenden het in hun belang meer geraden achten, hun vee aan veehandelaars te verkoopen, die het over Rotterdam naar Engeland uitvoeren, zoodat Amsterdam ten eenenmale wordt voorbijgezien. Amsterdam, zoo eindigt Spreker, moet zoowel van den kleinen als van den grooten handel bestaan, en moet den eersten niet om den laatsten minachten.

De Heer Boelen zegt, dat het verre van hem is den kleinen handel om den grooten te minachten, maar dat hij slechts van meening was, dat hier alleen graan op monsters wordt verkocht en de aflevering ter bestemde plaatse geschiedt. Hij dankt den vorigen Spreker voor de gegeven opheldering ten deze, en herhaalt dat bij diens bezwaar omtrent de vaart van buiten om volkomen deelt. In antwoord op hetgeen de Heer Amersfoordt gezegd heeft over de uitlegging der stad, volgens Spreker eigenlijk meer eigenaardig »het maken van aanlegplaatsen voor stoombooten" te noemen, meent hij dat, bedriegt hij zich niet, daarbij wel degelijk zal worden gelet op het wegnemen van de belemmeringen, die de scheepvaart ondervindt. Eindelijk wordt nog aangevoerd, dat Amsterdam niet zoo geheel den invoer en uitvoer van vee verzuimde, en herinnert dat door het gemeentebestuur bij de Westerdoksluis eene zeer geschikte gelegenheid voor het aan boord nemen en van boord brengen van vee is ingerigt. Het bestuur heeft, ter bevordering van deze

zaak, zelfs het van kracht zijnde reglement op de heffing en invordering der plaatselijke accijnsen en belastingen gewijzigd, uitsluitend met het doel om den veehandel te gerieven, daar bij de in dat reglement bepaald aangewezen plaatsen, waar uitvoer en invoer mag geschieden, de Westerdoksluis is gevoegd.

De Heer Amersfoordt verklaart deze mededeeling met genoegen te hebben gehoord, en zegt daarna, dat het zijns inziens noodzakelijk is hier ter stede twee graanmarkten te hebben, eene kleine en eene groote; om twee redenen: 1°. voor den kleinen boer, die twee, drie, vier mudden ter markt brengt, en geen makelaar of factor kan gebruiken, en 2°. omdat men vaak de geheele uitstalling van het ter markt gebragte graan behoort te zien, vooral wanneer de landman voornemens is graan te koopen om te zaaijen.

De Heer J. F. Broms deelt mede, dat de Kamer van Koophandel en Fabrieken alhier aan de stedelijke regering geadviseerd heeft omtrent de noodzakelijkheid, alhier eene markt in te rigten voor de producten uit de Haarlemmermeer, en dat Amsterdam hierin niet achterlijk behoorde te blijven bij de andere steden, die in de nabijheid van dien polder gelegen waren, en dat de Kamer daarbij had aangedrongen op de inrigting van geschikte lokalen tot berging en bewaring van de niet verkochte producten (namelijk van die, welke op de markt aangeboden, maar niet verkocht waren), ten einde die op eene volgende markt weder te kunnen aanbieden; maar dat de Heer Amersfoordt, in zijn adres aan het gemeentebestuur ter zake van bedoelde markt, zijne eischen veel minder hoog had gesteld, en dat, naar aanleiding daarvan, de markt is ingerigt zoo als zij nu bestaat. Spreker voegt er bij, dat de stad, bij den bekrompen toestand harer geldmiddelen, gaarne zoo min maakte als slechts hoog noodig werd geacht, mits het maar goed was. Wat Sprekers individueel gevoelen betreft, verklaart hij, dat de inrigting op

de Erwtenmarkt weinig voldoende is, en dat, waren er de door hem gewenschte lokaliteiten, ook het bezwaar, door den Heer Amersfoordt geopperd, betreffende den afstand tusschen de vroegere marktplaats en de nu aangebragte zeilen, zou zijn voorkomen geworden.

De Heer Amersfoordt antwoordt, dat hij en zijne medebelanghebbenden die behoefte minder hebben erkend. Weinig van het aangevoerde toch blijft onverkocht, en wil men enkele malen bewaren, dan bestaat hiertoe eene geschikte, en voor als nog genoegzame gelegenheid bij de Heeren Dillewijn en de Beus, zoodat vooreerst daarin is voorzien. Ook vreesde hij, dat de stad onmogelijk zou kunnen en willen voor hare rekening eene soort van graanpakhuis bouwen, terwijl overigens, indien zulk een pakhuis ledig was, de vraag zou rijzen: waartoe dient het? en wanneer het gevuld was, de vraag zou geopperd worden: waarom maakt de stad concurrentie met de pakhuizen van partikulieren?

Het uur te ver verstreken zijnde om het onderhoud langer voort te zetten, wordt de vergadering gesloten.

II.

BESTUUR. — BEBOUWING.

Hij die spreken wil over de gemeentewet of de provinciale wet in Nederland, heeft in den tegenwoordigen tijd eene groote moeijelijkheid te overwinnen. Immers die wetten zijn geweest dat deel van den arbeid van den minister Thorbecke, hetwelk het meest zijnen invloed op de binnenlandsche zaken heeft gekenmerkt. De bewonderaars nu van zijn ministerie vinden deze wetten volmaakt, en beschuldigen gaarne van verkeerde reactie iedereen, die daarin ook de geringste veranderingen zoude voorslaan; 's mans vijanden, en hij heeft er vele, meenen dat er niets goeds kan zijn in wat afkomt van een ministerie Thorbecke.

Niets is gemakkelijker dan in vergaderingen als deze over zulke teedere zaken te zwijgen. Het is zelfs hier in deze Maatschappij gewoonte dit te doen. Juist veertien dagen geleden, toen ons verslag gedaan werd van het verhandelde op het Belgisch Handelscongres en gesproken werd over het Nederlandsch koloniaal stelsel en de Handelmaatschappij, werd dit teedere punt door niemand in de vergadering besproken, niettegenstaande de leider van het gemeenzaam onderhoud wel degelijk daarop de aandacht had gevestigd, en er vele mannen in de zaal waren, die over deze zaken zeer zeker eene opinie hebben, hetzij goed- of afkeurend.

En toch dit zwijgen is niet altijd goed. Het moge on-

voorzigtig zijn om over teedere zaken te spreken met drift en ten ontijde, maar daar waar men bij elkander komt om te beraadslagen over vakken van staatshuishoudkunde of handelswetenschap, zoo als hier in deze zaal op dezen avond het geval is, maakt dit zwijgen, deze vrees om teedere punten aan te roeren, deze zucht om zich toch vooral niet bloot te geven, dat er eene laauwheid in den woordenstrijd ontstaat, die het doel van de vergaderingen doet missen en de hoorders uit verveling naar huis doet gaan.

Iets anders is het, dat men bij dit alles in acht moet nemen wellevendheidsvormen, die beletten dat men anderen zoude kwetsen of beleedigen. Hiervan zal men in mij steeds eenen voorstander zien, en ik wil hopen dat gij bevinden zult dat mijne voordragt van heden avond, schoon vrij en onbedwongen, de juiste maat eener gepaste vrijheid van spreken niet overschrijdt.

3. BESTUUR.

Ik wensch eerst te spreken over de wet die het waterschap van de Haarlemmermeer regeert, en kom dan op de gevolgen der gemeentewet voor den nieuwen polder.

Beide wetten hebben veel overeenkomst met elkander. In beide vindt men een beraadslagend ligchaam, regtstreeks door de belanghebbenden gekozen. Dit Collegie regelt de beginselen, waarnaar een dagelijksch bestuur van vijf leden de zaken beheert, en hoort zijne verantwoording aan. Een voorzitter leidt de vergaderingen en is het hoofd der uitvoerende magt. De besluiten van gemeenteraden en polderbesturen worden onderzocht en goed- of afgekeurd door Geputeerde Staten, en in het hoogste ressort door den Koning.

De provinciale- en gemeentewetten hebben in den laatsten tijd gestrekt tot voorbeelden voor de polder-reglementen. Zij hebben dus voordeelen en nadeelen dikwijls met elkander gemeen.

Naar mijn inzien zijn regtstreeksche verkiezingen, zonder voorafgaande wettige beraadslagingen der kiezers, de grootste tegenwerping tegen haar stelsel.

Het is verkeerd om aan de kiezers nergens eene officiële, wettige gelegenheid te geven, om te beraadslagen over de hoedanigheden der mannen, op wie zij hunne keuze willen vestigen.

Wat gebeurt thans? Er moet eene keuze geschieden, voor een gemeenteraad, provinciale staten of een poldercollegie. Nu werpt zich onder de kiezers de een of ander op, die zijne medekiezers bij elkander roept om hen over die keuze te raadplegen. Men vindt het bescheiden, dat hij en zijne medeoproepers beginnen met zich zelven niet verkiesbaar te stellen. Ik heb daartegen, dat zoo doende juist zij die blijken geven van de meeste werkzaamheid en vrijmoedigheid, uit het collegie worden gesloten. Hierbij valt op te merken dat het niet bewezen is, dat zij die zulk eene vergadering bij elkander roepen geschikt zijn voor hunne taak van leiders der volkskeuzen.

Het is b. v. gebeurd in den Haarlemmermeerpolder, dat het twijfelachtig was, in zulk eene vergadering van kiezers, of hij die als voorzitter der vergadering fungeerde eigenlijk wel stemgeregtigde was in den polder.

Hoe dikwijls hebben wij het niet gezien in onze onmiddellijke omgeving, dat zulke kiesvergaderingen blijken gaven van te behooren tot de eene of andere godsdienstpartij, dat zij bij voorkeur kandidaten aanprezen van eenige bepaalde secte.

Laten wij ons hiervoor wachten. Waar het er op aankomt bestuurderen te kiezen voor een kerkgenootschap, daar kan het van nut zijn zich door de geestelijkheid of godsdienstige meeningen te laten leiden; waar de Staat moet geregeerd worden, behooren de geestelijkheid of gevoelens eener kerkelijke partij niet eene hoofdrol te spelen: daar behoort men te

onderzoeken, wat de kandidaat weet van besturen, hoe hij handelt in het beheer van zaken, niet wat hij gelooft omtrent godsdienststelsels, die met polder- of gemeentebelangen niets gemeen behoorden te hebben. Het is hier de plaats om te herinneren aan hetgeen Wagenaar verhaalt, in *Amsterdams geschiedenissen*, D. II, B. IX, blz. 365, Aº. 1578:

» Van Hamburg en elders daaromtrent keerden vele ge-» weekenen ook naar Amsterdam.

» En kan ik niet voorbij hier te melden, 'tgene sommigen » uit de aanteekeningen van den Heere Kornelis Pieterszoon » Hooft, die naderhand Burgemeester van Amsterdam werdt, » te boek gesteld hebben, te weten, dat Johan Huigen, Raads-» man der Stad Hamburg, een vriend der Hollandsche vrij-» heid, en zeer gemeenzaam met de Amsterdamsche vlugte-» lingen, de luiden van aanzien onder dezelven, die gescha-» pen waren, in tijd en wijle, te Amsterdam op 't kussen te » raken, en met name Egbert Roelofszoon en Adriaan Pauw, » staande op hun vertrek naar 't vaderland, wel ernstelijk » vermaande, zig te wagten voor de klip, waaraan die van » Hamburg en de andere Oostersche steden zig verzeilden, » en niet te gedoogen dat zig de Predikanten verder dan met » hun predikambt zouden bemoeijen."

Maar ook waar dit voortrekken van geloofsgenooten bij wijze van uitzondering in kiesvergaderingen niet het geval is, geloof ik dat die vergaderingen een meer officiëel karakter moeten hebben.

Wat is thans gebeurd bij de verkiezingen voor de Haarlemmermeer? Men heeft voorloopig kiesvergaderingen gehouden te Amsterdam, te Leyden, te Gorinchem en in Noord-Holland. Opmerkelijk is het dat de kandidatenlijsten, op al die plaatsen vervaardigd, bijna uitsluitend namen bevatten van lieden op die plaatsen zelven woonachtig, terwijl er zelfs in eene vergadering hier ter stede bij meerderheid van stemmen besloten is, dat men Amsterdammer zoude moeten zijn,

om in het polderbestuur zitting te nemen. In dezen wedstrijd schijnt Haarlem de zege te hebben weggedragen, althans die stad telt in dat collegie den dijkgraaf, den secretaris, den penningmeester en de meeste hoofdingelanden. Ik wil niets te kort doen aan de verdiensten der Haarlemsche Heeren; ik erken dat er velen onder zijn, die toonen dat zij het vertrouwen waardig zijn hun geschonken; maar of het gelukkig is hier naar de woonplaats te zien, of het bewezen is dat men voor het beheer van den Haarlemmermeerpolder het meest geschikt is omdat men te Haarlem woont, meen ik te mogen betwijfelen. Opmerkelijk is het dat in het bestuur niemand gekozen is die werkelijk in de Meer woonde; en zoo er voorkeur had moeten bestaan, het zou moeten geweest zijn voor hem die aanwezig was op de plaats die hij moest besturen.

Het ware gemakkelijk in het vervolg deze eenzijdige rigting te voorkomen. Indien men op den dag der kiesvergadering gelegenheid gave aan de kiezers in het lokaal zelf hunner bijeenkomst, onder voorzitting van hem die de vergadering wettig bestuurt, te beraadslagen over de kandidaten, dan zouden de kiezers vooreerst in grooter getal tegenwoordig zijn. Zij zouden de verdiensten der kandidaten meer van alle zijden kunnen beoordeelen, door niet alleen hunne voorstanders, maar ook hunne tegenstanders te hooren. Zoo als het thans geschiedt in vriendenclubs, bestaat er geen strijd; wierd de andere wijze gevolgd, dan zou er strijd zijn, en waar strijd is komt belangstelling. Men klaagt thans dat de kiezers niet naar de stembus komen: men zorge dat er bij die stembus strijd zij, en men zal hen zien toestroomen.

En men wane niet dat er bij dien strijd gevaar zoude zijn voor de openbare rust. Daar toch is men wettig vergaderd, onder het oog der overheid; in zulke vergaderingen is geen gevaar; er is gevaar in geheime vergaderingen, waar knoeijerijen

gemakkelijk zijn, waar partijzucht en godsdienstHaat zeker zijn geene tegenstanders te zullen vinden, en dus te vrijer en gevaarlijker het oor, het hoofd, en het hart der menigte weten te benevelen en voor hunne ongelukkige woelingen te winnen.

Zoo het weder mogt gebeuren, zoo als de ondervinding heeft geleerd, dat iemand voorgesteld werd tot lid van een polderbestuur, die lezen noch schrijven kon, men zoude zulk eene tegenwerping kunnen maken in eene vergadering waar hij zelf of zijne vrienden tegenwoordig waren, en het gezond verstand der kiezers zoude hem hoogst waarschijnlijk voor ongeschikt verklaren.

Men zegge niet dat, door den maatregel door mij voorgeslagen, de overheid te veel invloed op de verkiezingen zoude verkrijgen; niets toch zoude beletten om voorloopige kiesvergaderingen te houden, zoo als men thans doet, doch de officiële benadslaging zoude beletten dat men voorgelicht werd door enkelen, die juist door hun klein getal partijdig zijn, zonder dat tegenwigt of wederlegging mogelijk is, waar dikwijls allerlei kunstgrepen worden gebezigd, om het oog der kiezers te winnen, die zelven niet hooren, maar alles naar partijdige couranten-artikelen moeten beoordeelen.

En nu behalve dat kiesstelsel, wat is de reden waarom zoovele polder- en gemeente-besturen in ons land zulke slappe maatregelen nemen, en zoo weinig uitvoeren? Ik antwoord: men regeert alles met commissiën. Men wil een *bestuurder* die handelen moet. Men kiest een Dijkgraaf of een Burgemeester, maar geeft men hem nu de magt om te handelen? Neen; men geeft hem eene commissie, eenige wethouders, eenige heemraden naast zich, om zijne werkzaamheid te verlammen. Men noodzaakt hem van heinde en verre leden bijeen te roepen, die, wanneer zij bij den voorzitter komen, uit den aard der zaak geheel onbekend zijn met wat gebeuren moet.

De tijd dien men besteden moest met handelen, gaat met beraadslagen en het geven van inlichtingen voorbij.

In den Haarlemmermeerpolder b. v. woont de Dijkgraaf niet in den polder; de tegenwoordige Heemraden wonen te Haarlem, te Amsterdam, te Lis, te Tienhoven, te Leymuiden en in Noord-Holland. Dit moge nu in den beginne moeijelijk anders kunnen, daar er weinigen in den nieuwen polder wonen, de zaken echter worden door dit alles vertraagd. Voegt men hierbij dat voor de vergaderingen van hoofdingelanden nog twaalf hoofdingelanden bij elkander moeten komen, wederom uit zeer verwijderde oorden, dan zal men begrijpen hoe langzaam de zaken moeten gaan.

Zoo is het eveneens met de raden der steden; zij bestaan uit *te veel* personen; eer dat elk hunner zijne redevoering uitgesproken heeft, is de tijd van handelen om en zijn de zaken in de war. Ik zie ook niet dat het getal menschen in ons land, die verstand hebben van regeren, zoo groot is, dat men zulk eene ruime keuze van geschikte personen heeft, om die getallen van raadsleden zoo groot te nemen.

Ik geloof dat men de hoofden der besturen te veel aan banden legt, en alles te veel in het kleine reglementeren wil, om ooit een actief bestuur en krachtige maatregelen van hén te kunnen verwachten. Ik geloof dat men, om het water te bestrijden op een schip, noodig heeft één magtigen kapitein; om het water te bestrijden in een polder, één magtigen dijkgraaf; om oproer, wanorde en lamheid te bestrijden in eene gemeente, één magtigen burgemeester.

Let wel, ik wil geene dwingelandij, ik wensch de bestuurders wel verantwoordelijk te maken aan vergaderingen van staten, raden of ingelanden, maar ik begeer kracht in hunnen arm zoo lang zij besturen.

Zoo als het thans geschiedt, streven de aanbtenaren er niet naar om te kunnen zeggen: »de zaak is in orde," maar: »ik ben verantwoord;" en een ongelukkige troost is het voor de

belanghebbenden, als het schip vergaan, de stad in oproer, of de polder onder water is, te hooren zeggen: »Ja, maar de kapitein, de burgemeester of de dijkgraaf is verantwoord."

Een voorbeeld. Men heeft bij 's lands rekenwet verboden, sommen, toegestaan op het eene hoofdstuk van het budget van den Staat, over te schrijven op het andere. Er is een jaar geweest, waarin men voor werken aan de Haarlemmermeer zekere som had toegestaan; maar de som voor brandstoffen was te gering, die voor werken te groot; nu mogt men niet overschrijven van het eene hoofdstuk op het andere, er werden geene steenkolen aangeschaft, de stoomwerktuigen bleven stilstaan; de voorzitter der commissie, de minister waren verantwoord, maar de Meer was onder water.

Het is een ongelukkige stelregel, dien onze buren de Franschen te regt bespottelijk hebben gemaakt, door te zeggen. »*Vivent les principes, périssent les colonies!*" Geef uw verkeerd principe op, en laat het vaderland wel varen. De beste verantwoording van een ambtenaar is niet: »ik heb aan een reglement voldaan," maar: »ik heb het vaderland gered." Laten wij er indachtig op zijn, allen voor zooverre wij zitting hebben in raadscollegiën of besturen, dat wij onzen hoofden niet te veel magt moeten ontnemen, want daardoor wordt de kracht van het geheele collegie verzwakt en de gang der zaken verlamd.

Wat de gemeentewet betreft, men weet dat zij voor de nieuwe gemeente Haarlemmermeer wijzigingen heeft ondergaan. Dat die wijzigingen ongelukkig zijn geweest, heb ik elders aangetoond; doch men heeft mij tegengesproken. Ik zal die zaak hier niet op nieuw bepleiten, maar slechts aanmerken, dat ten gevolge der gemeentewet en hare wijzigingen, in den gemeenteraad geheel ontbreken eigenaren van gronden in de Meer; dat onder de leden van den Raad er

twee zijn, die de gronden van eenen eigenaar in de Meer om schulden hebben moeten verlaten; dat het mij nog steeds onbillijk voorkomt, dat de lasten, die door eigenaren moeten worden gedragen, door gebrekige huurders moeten worden geregeld.

Ik breng gaarne bij deze hulde aan den werkzamen burgemeester, wien de weinig dankbare taak te beurt gevallen is om de nieuwe gemeente te besturen, doch ik geloof dat men hem niet gesterkt heeft met wetten en reglementen, waarop hij in waarheid steunen kan.

Zien wij eens wat er nog ontbreekt:

1°. In de eerste plaats iets dat wel nergens mogt ontbreken, waar de Staat domeingronden verkoopen wil, eene *begraafplaats*. Men heeft 18,000 bunders grond verkocht, en daarvan geen enkele plek bewaard, althans niet ingerigt voor eene rustplaats der dooden. Wat zijn hiervan de gevolgen? Tot dus verre zijn de dooden in de Haarlemmermeer begraven in naburige gemeenten, die op dat begraven dure belastingen heffen, ten nadeele van de gemeente waaruit begraven wordt, óf van de ongelukkige overblijvende familiën.

Maar hoe? De Roomsche geestelijkheid bereidt zich om kerkhoven te maken. Door de Protestantsche geestelijkheid wordt dit verzuimd; en dit is verkeerd: een kerkhof is eene bron van inkomsten bij eene kerk, en niet minder noodig dan deze. Het ware te wenschen dat door de gemeente in deze behoefte kon worden voorzien, en aldus de dubbele uitgave van vele bijzondere kerkhoven voor verschillende godsdienstgezindten werd voorkomen, wanneer het meer de moeite waard zoude zijn, om bij zulk een kerkhof een lijkenhuis te maken en andere inrigtingen, die de latere vorderingen der gezondheids- en veiligheidsleer bij het begraven van dooden eischen.

2°. De *policie*. De policie in den polder werd tot hiertoe uitgeoefend door hulp-maréchaussée. Zij kostte den lande,

volgens den minister van justitie, ƒ 9000 's jaars, en volgens hem moest de gemeente eigenlijk zelve voorzien in hare eigene policie. Ik vestig hier wederom de aandacht op het gezegde in het eerste deel mijner rede. Waar de weg geheel ontbreekt, is policie onmogelijk. Men plagt dragonders met de policie in de Meer te belasten; men heeft daarmede moeten ophouden, want hunne paarden zakten in de wegen. Men heeft toen als hulp-maréchaussée genomen jonge infanteristen, zeker weinig voor hunne taak berekend, en wier schoeisel vooral hun het waden door modderwegen onmogelijk maakte. Het is vreemd, dat de koninklijke regeringen in Nederland steeds den soldaat naar de Fransche mode kleeden, maar niet vragen wat voor het klimaat geschikt is. Zet hier in ons land een maréchaussée een goeden zuidwester op en geef hem een paar waterlaarzen, zoo als de polderjongens dragen, en hij zal zich door modderpoelen kunnen bewegen, waar hij thans voor moet blijven stilstaan. Geef hem een kort geweer als dat der snippenjagers, eenen polsstok of kodde en eenen lantaarn aan den gordel, om zich te verlichten en te seinen, en gij zult hem vrij wat weerbaarder maken dan hij thans is. Maar vóór alles geef hem eenen goeden weg, waarop hij zich gemakkelijk bewegen kan.

Bedenk dat gij gemaakt hebt niet slechts zoogenaamd eene nieuwe gemeente, maar inderdaad eene nieuwe provincie, waar uit den aard der zaak naar toe vloeit alles wat zich elders niet op zijn gemak gevoelt, of redenen heeft de policie te ontwijken. De moordenaar, die niet lang geleden hier te Amsterdam gehangen is, was een mijner naaste buren en is een tijd lang bij mij aan het werk geweest.

Zoo lang men gewerkt heeft aan de droogmaking van het Haarlemmermeer, negen of tien jaren achtereen, heeft de Regering verzuimd eene school op te rigten voor de arbeiders-

bevolking. Is het wonder dat men thans policie noodig heeft, voor lieden aldus in het wilde opgegroeid.

3°. De *uitgestrektheid*. Tegen de gemeentewet is mijne derde grieve, dat zij de gemeenten te groot van omvang maakt.

Men heeft hier eene gemeente gemaakt 18,000 bunders groot, zonder wegen. Wie den burgemeester moet gaan spreken, wie een huwelijk, eene geboorte of een sterfgeval wil aangeven, moet somtijds vier uren heen en vier uren terug loopen. Denk er eens aan, dat acht uren loopen aan eenen arbeider een dag tijd kosten, waarop hij geen loon verdient. Heeft hij getuigen noodig, hij moet ze betalen. Dit maakt kosten en is eene belasting waar het land niets aan heeft. Ik weet wel dat deze uitgestrektheid der gemeenten de centralisatie bevordert en den heeren te 's Gravenhage de taak gemakkelijker maakt, daar zij niet behoeven zich met alle kleinigheden te bemoeijen, doch het kost den inwoners veel geld en noodelooze moeite. En dat dit slecht werkt voor het welzijn des volks, wil ik met één voorbeeld ophelderen.

De wet staat toe, aan hem die geene kosten betalen kan, pro Deo te trouwen. De polderjongens in de Meer leven veelal in eene soort van halfwettig concubinaat, hetgeen genoemd wordt »over den puthaak getrouwd zijn." Als ik, om eenen arbeider wat meer te beschaven, tracht bij hem den huwelijksband wat vaster aan te snoeren, en hem voorstel liever wettig te huwen, wordt mij geregeld en met regt geantwoord: »Ja Mijnheer, dat pro Deo trouwen kost te veel geld."

Men moet namelijk voor een huwelijk verkrijgen: eerst het bewijs van onvermogen, waartoe twee getuigen noodig zijn; dan de geboorte-acten van de toekomstige echtgenooten, die hunner ouders, of wel eenige dood-acten, bewijzende het overlijden van bloedverwanten wier toestemming zelve noodig is; het bewijs van vrijstelling van de militie voor den bruidegom enz.; men moet eindelijk voor dit alles zoo vele briefporten en uitschotten betalen; men moet zoo

dikwijls verschijnen en getuigen medebrengen, dat het niets zeldzaams is, dat een huwelijk zoogenaamd pro Deo gesloten, feitelijk dertig gulden kost. Daar nu de echtgenooten zulk eene som meestal kunnen noch willen betalen, zoo leven zij in onwettige gemeenschap voort, en heerscht er bandeloosheid onder hen bij het huwelijk, de sterkste aller maatschappelijke verbindtenissen.

Ik weet wel dat men niet al te los moet zijn om het sluiten van huwelijken toe te laten, en dat de burgerlijke stand te regt waarborgen eischt voor die verbindtenis die men niet straffeloos verwaarloozen kan; maar ik beweer ook dat het slechte staatkunde is de huwelijken al te moeijelijk te maken, en dat men deze moeijelijkheden bijzonder bevordert door het instellen van te groote gemeenten, waar de afstanden, en de onbekendheid der partijen bij den ambtenaar van den burgelijken stand, de moeijelijkheid van het afdoen der zaken vermeerderen.

4°. Het *armwezen*. Er is eindelijk een onderwerp, waarop Kerk en Staat in de jongste tijden beurtelings jagt hebben gemaakt, of dat zij van zich af hebben willen schuiven. Ik bedoel het armwezen. Waar het er op aankwam de gelden en fondsen van wees- of momboirkamers te naasten, of op kerkelijke fondsen invloed te krijgen, van diakoniën rekenschap en verantwoording te vragen onder voorwendsel van gegeven ondersteuning, heeft de Staat zelden lang op zich doen wachten; waar de Kerk fondsen heeft kunnen verkrijgen om eigen gemeenteleden boven anderen te ondersteunen, ja waar zij aldus bedektelijk met geld proselieten heeft kunnen maken, althans arme leden tot zich lokken, heeft men haar zelden werkeloos gezien.

Zoo ook in de Haarlemmermeer. Waar het er op aankwam onvermogende arbeiders die hulpbehoevend waren, weezen en zieken uit hunne keeten te jagen en naar hunne geboorteplaats te zenden, heeft men het gemeentebestuur en

de maréchaussée vlijtig aan het werk gezien; waar de geestelijkheid gelden is kunnen magtig worden om ondersteuning te geven, dikwijls zonder eenig beleid en aan geheel onwaardigen, heeft men helaas! haren blinden ijver maar al te zeer gadegeslagen.

Somtijds werd schaamteloos daartoe de leugen op de lippen genomen. In den harden winter van 1854—55 heeft men in de meeste nieuwsbladen kunnen lezen, dat de arme polderjongens eene baan hadden gevreegd op het ijs in de ringvaart, en dat men nu voor hunne vlijt liefdegaven verzocht. Zulk eene baan was daar nimmer gemaakt. En dat er liefdegaven werden verkwist, heb ik toen menigmalen, zelfs tot mijne schade, ondervonden. Ik was namelijk in dien tijd bezig, de wegen op mijn goed te verharden met steenen die ik daartoe liet fijn kloppen. De arbeiders die ik daartoe gebruikte, werkten bij aanneming. Ik vond hen dikwijls ledig, en wanneer ik hen beknorde dat er zoo weinig werk door hen werd verrigt, zeiden zij mij, dat ik toch wel begrijpen moest, dat zij bij mij slechts werkten »voor een tabaksduitje", want dat zij van den pastoor of van de Evangelisten (zoo noemen zij de zendelingen der Schotsche Kerk of der afgescheiden kerkgenootschappen) genoeg geld en levensmiddelen kregen om er van te leven. Het was dus eene premie gegeven aan de luiheid.

Zulk een stelsel van weldadigheid is valsch, en het spijt mij hier te moeten bijvoegen, dat het geld uit Amsterdam scheen te komen, dat de onverstandige gevers hier in de hoofdstad hunnen zetel hadden.

Wil men de armoede ondersteunen, men verschaffe haar werk; men late wegen en vaarten maken, een kerkhof aanleggen ten algemeenen nutte, scholen, hospitalen en kerken bouwen; maar men moedige de luiheid en onverschilligheid niet aan door het verkwisten van liefdegaven.

Ik zeide: men late kerken bouwen; — van dezé echter vooral niet te veel. Venetië is vervallen, sedert men zijne pakhuizen tot kerken heeft verbouwd. Dat de hoofdstad hieraan een voorbeeld neme! En is het mogelijk, dan bid ik dat men de nieuwe gemeente niet overstroome met kerken, terwijl zij behoefte heeft aan scholen. Dat men vooral geene harddraverij beginne, welke partij, Protestantsche of Roomsche, de meeste kerken zal kunnen bouwen. Zoo men eenen wedstrijd beginnen wil, het zij een ploeg- of een maai-wedstrijd, maar geen wedstrijd in het oprigten van bedehuizen. Men bedenke dat het bidden beter in de binnenkameren dan in weidsche bedehuizen behoort te geschieden, en dat de Godheid niemand helpt die zich zelven niet durft helpen, dat bidden niets baat, waar het niet gepaard gaat met arbeid en strijd.

Laten wij een voorbeeld nemen aan de Zwitsersche kantons. Waar de Protestantsche godsdienst aldaar de kosten van de eeredienst binnen betamelijke grenzen heeft gehouden, bloeit de gemeente; waar de Roomsche priesters het stelsel van uitputting van den landmansstand ten voordeele der Kerk hebben overdreven, kwijnt de landbouw, heerscht armoede, wordt het land door tweedragt verdeeld, door domheid ten val gebragt.

Laten wij pogingen in het werk stellen, dat het aan sommige methodistische secten niet moge gelukken de armen nog armer te maken, door hun te leeren dat men zijne kinderen of zijn vee niet mag inenten, dat men zijn huis, zijn oogst, zijn leven niet mag verzekeren.

Nemen wij een voorbeeld aan de Turken, hoe die leer van het noodlot of der predestinatie eene natie verblindt, zorgeloos en ongelukkig kan houden, hoe verkeerde godsdienstbegrippen zelfs het nationaal bestaan in de waagschaal kunnen stellen.

4. BEBOUWING.

Men kan in de Haarlemmermeer drie stelsels van bebouwing onderscheiden: 1°. waar de eigenaar zelf bouwt, hetzij aanwezig of afwezig; 2°. waar de afwezige eigenaar het regt van bebouwing aan eenen grooten huurder afstaat; 3°. waar de afwezige eigenaar zijn land verdeelt in zeer kleine gedeelten, en het aan kleine pachters afstaat in kortere of langere pacht.

Het eerste stelsel wordt bij uitnemendheid in Engeland gevolgd, het tweede in Nederland, het derde in Ierland.

Wij willen ze naar volgorde overwegen, en hunne voor- en nadeelen nagaan.

Waar de eigenaar zelf aanwezig is, daar heeft hij een belang om te zoeken naar het beste stelsel van landbouw. Waar hij dagelijks voor zijne oogen ziet dat het maken van vele en diepe sloten zijn land verhoogt, van het overtollige water ontlast; waar hij ziet dat het leggen van droogduikers de vruchtbaarheid verdubbelt en het welslagen van het wintergraan verzekert, daar zal hij zich voor dit alles uitgaven getroosten, waarvan hij hoopt zelf de vruchten te plukken.

Waar de eigenaar zelf aanwezig is en de noodige kapitalen bezit, daar zullen gebouwen verrijzen, naar zijn beste weten in solieden trant gebouwd, waarin zijn vee, zijn zuivel, zijne kaas, zijne granen de best mogelijke plaatsing zullen vinden.

Waar de eigenaar zelf aanwezig is, daar zullen werktuigen te hulp worden geroepen die den arbeid verligten; daar vindt men in de Haarlemmermeer het stoomwerktuig, de dorschmachine, den karnmolen, de hakselsnijders, de knollensnijders, de graanbrekers enz.

Waar de eigenaar dagelijks omgaat met zijne arbeiders, daar leert hij knappe lieden op prijs stellen, daar leert hij

inzien dat goede woningen eenen gelukkigen invloed oefenen op hunne vermogens, daar ontstaat als van zelf dat patronaat hetwelk door de philantropen dezer tijden zoo zeer wordt gewenscht.

Waar de eigenaar zelf aanwezig is, daar wordt weinig gedacht aan verbrokkeling van gronden; want om zijne werktuigen met vrucht te doen werken, moeten zij werken op groote hoeveelheden.

Een dorschwerktuig is voordeelig waar vijftig bunders graan gedorscht moeten worden; het is nadeelig waar men slechts één bunder te dorschen heeft. En wie verder leeren wil, hoe nadeelig het stelsel van verbrokkeling der gronden op den landbouw werkt, raadplege het werk van Léon Faucher, *Mélanges d'Économie Politique*.

Waar de eigenaar zelf aanwezig is, daar is de afval zijner weelde nuttig voor den landbouw; de mest uit zijne stallen, het vaatwater zijner keuken komt weder als mest op zijn land.

Waar de meester aanwezig is worden de paarden vet.

Dit zijn dus eenige voordeelen van den landbouw door den aanwezigen eigenaar zelven gedreven.

Maar daartegenover staan ook nadeelen.

Waar de eigenaar zelf landbouw drijft, heeft hij dubbel kapitaal noodig, eerst als landeigenaar, vervolgens als landbouwer.

Hij moet zich gebouwen, vee, werktuigen en zaaikoren aanschaffen; hij moet een jaar vooruit het arbeidsloon voorschieten, dat eerst een volgende oogst kan vergoeden. In een land als het onze, waar het hypotheken-stelsel zeer kostbaar is en als belasting wordt gebruikt, waar tot hiertoe eene hypotheekbank geheel ontbreekt, is dit voor velen eene ernstige zwarigheid.

Waar de eigenaar zelf wil landbouwen, moet hij niet alleen spaarzaamheid, orde en volharding bezitten, maar hij moet ook kennis hebben van den landbouw. Waar is die op

te doen? Zoons van Nederlandsche kapitalisten zijn tot hiertoe zeldzaam op landbouwscholen gevormd, en groote landbouwers, die met geluk gebouwd hebben, en bij welke jongelieden onderrigt zouden hebben kunnen ontvangen, behooren althans in Holland tot de zeldzaamheden.

Voeg hierbij de algemeene meening, dat iemand die knap genoeg is voor de balie, den predikstoel of het kantoor, geen boer moet worden, en dat »heereboeren" altijd een weinig winstgevend beroep is. Er behoort veel moed toe om zich boven zulk een vooroordeel te verheffen, en dien moed vindt men bij weinigen.

Waar de eigenaar zelf wil landbouwen, daar treft hem dadelijk de belasting, daar worden zijne landbouwpaarden belastbare weeldepaarden, zijne arbeiders belastbare tuinlieden, zijne melkmeiden belastbare dienstboden.

Waar de eigenaar zelf wil landbouwen, moet hij eene echtgenoot bezitten, die zijnen wensch niet wederstreeft, die het niet beneden zich acht een oog over de melkerij en den moestuin of den hoenderstal te laten gaan, die niet verlangt den geheelen winter in eene stad door te brengen en onophoudelijk bals, comediën en concerten te bezoeken, of die des zomers tot dezulken behoort, die niet op ééne plaats kunnen vertoeven en geen ander genoegen vinden dan in rusteloozе en kostbare reizen. Gelukkig hij die eene echtgenoot gevonden heeft, die verstand genoeg bezit om op eigen landgoed genoegen te vinden, en door de gaven van haren geest het eentoonige der winteravonden weet te veraangenamen; die hem, den landbouwer, helpt waar zijne werklieden spijzen noodig hebben in hunne ziekten, leiding voor hunne kinderen, toespraak en bevordering van ordelijkheid bij hunne vrouwen.

Waar de eigenaar zelf wil landbouwen, moet hij de verleiding weten te wederstaan van het houden van harddravers of renpaarden, van het onmatig genot der jagt, van het

houden van kostbare
stand, van het verstr
houdelijke logeergast
Op het land verva
weelderige tafel. Zij
worden, zijne hoeden
ten bij den fruitkoo
tafel. Het is zoo
men heeft wat schijn
Er zijn eigenaren
les te vermijden, doo
rekening, doch de zak
of opzigter.
Zij lieten dan eene
ten vlugtig eenige s
of wel maakten het
of waar dit niet moo
de vrucht op het veld
Er waren enkelen,
zaken maakten; vooral
gelegen was, waar vele
konden koopen.
Maar waar dit niet h
dat voor het koopen va
gadigden waren, en dat
de markt te drukken;
geld konden bieden, daa
aan handen om den oo
er langs te vervoeren, aa
huis te rijden, aan dors
om dien te dorschen, aa
Het gebeurde dikwijls
pers, die zich opdeden, g
werkelijk geld te ontvang

houden van kostbare koppels honden of eenen vernielenden wildstand, van het verstrooijing zoeken in het hebben van onophoudelijke logeergasten en den lijfstoet daaraan verbonden.

Op het land vervalt de eigenaar ligter dan elders in eene weelderige tafel. Zijne moezerijen mogen geene broeijerijen worden, zijne hoenderen behooren bij den poelier, zijne vruchten bij den fruitkooper en slechts als versnapering op zijne tafel. Het is zoo verleidelijk, als men maar voor het nemen heeft wat schijnbaar geen geld kost.

Er zijn eigenaren in de Meer, die getracht hebben dit alles te vermijden, door wel het land te bouwen voor eigen rekening, doch de zaken te vertrouwen aan eenen rentmeester of opzigter.

Zij lieten dan eene keet voor zoo iemand opslaan, maakten vlugtig eenige sloten, ploegden zoo weinig mogelijk, of wel maakten het land zwart, zaaiden koolzaad of rogge, of waar dit niet mogelijk was haver of garst, en trachtten de vrucht op het veld te verkoopen.

Er waren enkelen, die hiermede de eerste jaren goede zaken maakten; vooral indien hun land digt bij eenig dorp gelegen was, waar vele landlieden waren, die hunne oogsten konden koopen.

Maar waar dit niet het geval was, ondervonden zij veelal dat voor het koopen van den oogst te velde te weinig gegadigden waren, en dat er onder dezen coalitie bestond om de markt te drukken; dat ook deze koopers slechts weinig geld konden bieden, daar zij moesten rekenen op het gebrek aan handen om den oogst te maaijen, aan wegen om dien er langs te vervoeren, aan wagens en paarden om dien naar huis te rijden, aan dorschvloeren en handen of werktuigen om dien te dorschen, aan zolders om het graan te bergen.

Het gebeurde dikwijls dat het moeijelijk was, van de koopers, die zich opdeden, goede borgen te verkrijgen of althans werkelijk geld te ontvangen.

Voeg hierbij dat op deze wijze altijd het stroo voor den akker verloren ging, en geen mest hoegenaamd werd gemaakt, terwijl de ondervinding mij althans geleerd heeft, dat in de Meer slechts weinige plekken zijn, die in het geheel geen stalmest behoeven; waar het zand, het veen of de klei geheel alleen aanwezig is en zij niet gemakkelijk zijn door een te mengen, heeft men zelfs den mestwagen al zeer spoedig noodig.

Hierbij komt nog eene moeijelijkheid: het verkrijgen van goede rentmeesters of opzigters. Gewoonlijk nam men den een of anderen boerenzoon of zelfs wel een polderjongen. Als men op de eerlijkheid dezer lieden al zou kunnen afgaan, hetgeen lang niet altijd zeker is, dan ontbreekt hun toch meestal kennis ook van de eenvoudigste boekhouding, en hebben zij zelden tact om eene zaak in haar geheel te overzien of zich door onderhoorigen te doen gehoorzamen.

Bij het volslagen gebrek aan het gebruik van dorschwerktuigen in den ouderwetschen Nederlandschen landbouw, stonden zij verlegen waar het er op aankwam werktuigen te gebruiken om groote massas te dorschen.

Er zijn eigenaren geweest die hunnen oogst meer dan een jaar hebben moeten laten op schelft staan, eer hij gedorscht werd; middelerwijl waren de hooge prijzen van den oorlogstijd 1855—1856 voorbijgegaan, het stroo had zijne waarde verloren, en het geld had geen rente gedragen.

De opzigters der eigenaren waren doorgaans menschen, door routine gevormd. Zij rieden zonder onderscheid die bouwwijze aan, welke in de streek gevolgd werd van waar zij afkomstig waren.

De Zeeuwen kozen kleigrond: of deze hier in de Meer vruchtbaar was of niet, zij bouwden meekrap en oliegewassen, zij bouwden tarwe en rogge, als of hier de zware klei lag der Zeeuwsche polders.

De Noord-Hollanders doen niets aan het land; zij laten

er alle mogelijke onkruid op groeijen en verbeelden zich dat het alzoo van zelf eene goede weide zal worden.

Er zijn er, die den zwaren Gelderschen radploeg in de Meer hebben gebragt, als of de paarden, met hunne klompen aan, nog trekkracht over hadden voor dit lompe werktuig.

Er zijn er, die in de slappe wegen der Meer rijden met wagens zonder blokwielen, als of men op scherpe schaatsen konde rijden door eene weeke moddersloot.

Er zijn er, die geheel vergeten hebben sloten te schieten, als of afwatering niet de eerste voorwaarde ware van vruchtbaarheid in eenen grond pas aan de wateren onttogen.

Voeg hierbij dat de afwezige eigenaren door de slechte wegen slechts zelden naar hunne goederen konden komen zien, en gij zult een denkbeeld hebben hoe weinig gelukkig dit landbouwstelsel werken kan.

Zien wij wat het huurstelsel oplevert.

Men verhuurt zijn land in de Meer gewoonlijk dadelijk nadat men er sloten in geschoten en het zwart gemaakt heeft, dat is: de aarde uit de sloten over de akkers heeft heengeworpen.

Maar nu staat er geen huis of stalling op het land. Naar mate dit huis of die stalling door den eigenaar of den huurder moet worden gezet, ontvangt men meer of minder huur. Het verschil pleegt te zijn van *f* 34 tot *f* 50 's jaars per bunder. Sedert de voortreffelijke aard van sommige gronden in de Meer bekend is geworden, is er reeds gegeven tot *f* 70 per bunder door huurders die zelven huizen bouwen moesten. In deze gevallen was de huur voor vele jaren aangegaan, b. v. van 5—15 jaren. De huurder verbond zich een zeker getal koeijen te houden, geen zomerstroo of mest te verkoopen, en een zeker getal bunders in weide te hebben liggen.

Gewoonlijk is het te bouwen huis borg voor de huurpenningen. Het wordt tegen brandschade verzekerd en de eige-

naar bedingt voorrang voor de huur op de assurantie-penningen. De eigenaar is verpligt, bij het einde der huur de gebouwen over te nemen tegen taxatie. Indien het nu den huurder welgaat en hij stipt betaalt, is de interest-rekening van den eigenaar spoedig gemaakt. De eigenaar betaalt de polderlasten, grondlasten zijn er niet en hij behoudt het overige als rente van zijn kapitaal. Maar niet altijd treft men eenen goedbetalenden huurder. Het is zelfs uit den aard der zaak zeer moeijelijk zulk eenen te vinden. Immers een landman, in een ouden polder goed gezeten, waar hij zijne have en vee en eene voor hem geschikte boerderij heeft, gaat ongaarne verhuizen. Jongelieden hebben zelden zooveel geld als noodig is, om een huis te bouwen en zich eenen inventaris aan te schaffen. Men bedenke dat b. v. voor eene boerderij van 40 bunders het huis met den tas of de bergen spoedig *f* 12,000 kost, voeg daarbij nog eens *f* 12,000 voor werktuigen en vee, en bedenk vooral dat de huurder een jaar arbeidsloon moet voorschieten, eer hij een oogst heeft en in dien tijd zelf leven moet, dan begrijpt men ligt dat een kapitaal van *f* 25,000 niet te groot is, om er als huurder eene matige boerderij mede te beginnen.

Huurders die dit kapitaal hebben zijn zeldzaam. De meesten die zich in de Meer aanboden, waren lieden die speculeerden om have en huis uit den eersten oogst van koolzaad te betalen. Dit is aan sommigen gelukt, en nu heeft de eigenaar bij hen zekerheid voor de huur van volgende jaren; maar viel de eerste oogst tegen, dan bleven vele huurders dadelijk in gebreke met het betalen der huur. Zij hadden in het eerste jaar provisioneel niets anders gebouwd dan eene houten schuur, daarop was weinig te verhalen, en de eigenaar was genoodzaakt hen met schade te verwijderen.

Zij hadden de geldkrachten niet om ook zelfs eene enkele misgreep, een enkel misgewas te herstellen.

Maar ook in die gevallen waar de oogst dadelijk naar

wensch slaagde, en later niet achterbleef, zijn de gevolgen van verhuring van land voor eigenaren zelden gunstig.

Voorcerst behoort er veel kunde en zorg toe, om te waken dat de huurder in den huurtijd het land niet uitbouwe, door steeds te willen oogsten zonder bemesting, de sloten niet verwaarlooze, het land niet late vervuilen, of het niet betele met schadelijke gewassen, die als onkruid in het veld blijven.

Maar ten tweede is er eene verderfelijke strekking in de huur-overeenkomst van land. De huurder zoekt zoo lang mogelijk te huren, om het land te kunnen bouwen naar zijnen wil, en zijne verbeteringen niet weg te werpen, met zekerheid van eenen lagen huurprijs. De verhuurder zoekt de huurjaren zoo kort mogelijk te maken, om weder in de gelegenheid te zijn concurrentie van huurders te verkrijgen en dus duurder te verhuren.

Er zijn er, die land in het openbaar verhuurd hebben en dus vooral in een jaar van hooge graanprijzen hooge sommen erlangen. Dit is het middel om de huurboeren steeds meer en meer te laten betalen, en hun aldus op den duur alle middelen van verbetering van hun bedrijf te ontnemen.

Het is dit stelsel, hetwelk den landbouwerstand in Nederland zóó achterlijk heeft gemaakt, dat, nu de landlieden sedert eenige jaren door verbetering in de prijzen hunner voortbrengselen rijker zijn geworden, zij dit geld niet weten aan te wenden tot vermeerdering van hun werkkapitaal, tot verbetering van hunne werktuigen, tot veredeling van hun vee of hunne paarden, tot beschaving van hunnen geest, maar dat zij het verkwisten bij den koekbakker en bij den zilversmid en blijven domme boeren als zij waren, die bij de eerste daling der prijzen de zilveren pijpeladen weder als oud zilver met groot verlies aan bedriegelijke loterijhandelaren zullen moeten verkwanselen, zoo als helaas! thans reeds maar al te dikwijls gebeurt.

Is dit eene zwarigheid tegen groote huurders, wat zal ik

zeggen van hen die hun land bij kleine perceelen verhuren aan arme lieden, even als de groote heeren in Ierland doen.

Hier is dit misbruik ten top gedreven, om arme lieden uit te zuigen en te leven van hun zweet.

Zie hier het recept. Koop een groot stuk grond tot zoo lagen prijs mogelijk, de hoedanigheid komt er niet op aan. Verdeel dit stuk in kleine gedeelten van niet meer dan honderd ellen. Verhuur deze kleine gedeelten aan arme lieden, voor 10 gulden of meer de honderd ellen in het jaar, of voor 10 centen of meer de el, en uw land zal minstens *f* 100 's jaars per bunder opbrengen. Zorg vooral dat gij uw geld eenige jaren vooruit ontvangt. Laat den arme op uwen grond eene hut bouwen. Na verloop van den huurtijd slaat gij hem de huur op. Hij kan niet betalen, nu houdt gij zijn huis voor u: hij heeft op uwen grond gebouwd, het is uw eigendom, gij behoeft het niet over te nemen, of gij dwingt hem althans de hut mede te nemen, tot zijne groote schade. Zorg vooral steeds afwezig te zijn. Is de arme hutbewoner ziek, of heeft hij geen werk, komt hij te sterven of lijdt hij door besmettingen, bemoei u er nimmer mede. Komt hij klagen, jaag hem uwe deur uit. Heeft hij behoeften, laat daarvoor de gemeente of de buren zorgen.

Moet er eene school of kerk voor uwe bewoners gebouwd worden, zorg dan dat gij niet te vinden zijt. Gij zelf intusschen besteedt uwen tijd in eene of andere winstgevende betrekking, liefst zulk eene waaraan achting geschonken wordt, want uw naam van onmeêdoogende huisjesmelker en landwoekeraar heeft wel noodig door een achtbaar kleed te worden bedekt. Plaats uwe kinderen in winstgevende ambten; of zij iets weten van landbouw of gezonde staatshuishoudkunde komt er niet op aan, uw woeker laat hun geld genoeg na uwen dood, om niets te behoeven te weten.

Of uw land nu komt in eenen toestand, dat het door

zijne kleinheid nimmer grondbelasting betalen kan, of de woningen uwer landzaten te arm zijn om in de personele belasting te deelen, of de Staat en de Gemeente toch om uwe bewoners zware kosten van policie en armenzorg moeten dragen, dit alles gaat u niet aan; gij houdt u verre, oefent zelfs eenige philantropie uit, of zijt lid van een bijbel- of zendeling-genootschap, en welligt zal zelfs te eeniger tijd eene ridderorde, als blijk van achting van uwen vorst, uwe borst versieren.

Ik weet wel dat het regt van eigendom bestaat in gebruik te maken van zijn goed, maar ik kan nimmer toegeven dat het ook het misbruik zoude bevatten. Als men den verkwister wettig onder curatele mag stellen, zie ik niet in waarom men het den meêdoogenloozen vrek niet zoude doen, die aldus onnoozelen in den val lokt. Men zoude dezen woeker eenigzins kunnen beteugelen, door voor te schrijven dat de splitter van land genoodzaakt zoude zijn, na het eindigen van den huurtijd, de gebouwen over te nemen door de huurders op zijne landerijen geplaatst.

Er is nog een middel om de te groote verdeeling van land tegen te gaan, namelijk: die zwaar te belasten. Het schijnt mij billijk, dat hij die den last voor eene armenbevolking op den Staat doet drukken, door zijn land onmatig te verdeelen, meer dan anderen bijdrage om in die uitgaven te voorzien.

Ik weet wel dat men in deze voorzigtig moet te werk gaan, en spoedig te veel kan reglementeren, doch eenig voorbehoedmiddel schijnt toch noodig tegen het aldus zorgeloos aankweeken van armen.

Het beste middel echter om in al deze moeijelijkheden te voorzien, is de menschen wijzer te maken, en hen meer hun eigen belang te doen begrijpen.

Hoe kan dit geschieden? Door hen beter te onderwijzen, door hun den landbouw te leeren, door de rijken en groo-

ten zelven daarin smaak te doen verkrijgen, door hen naar het land te lokken door aanmoediging en vereering van den landbouw door den middelstand, en de armen te voorzien van de kundigheden, die alleen hen kunnen in staat stellen om onderling en met het buitenland te wedijveren. Ik bedoel het oprigten eener landbouwschool.

Dit is door het tegenwoordige ministerie tot een punt van onderzoek gemaakt voor eene staatscommissie. Het rapport dezer commissie ziet het licht; zij raadt het vestigen aan van zulk eene school. Zal dit nu daarom in Nederland geschieden? Ik betwijfel het. Zoo ook al het tegenwoordige ministerie lang genoeg mogt leven, om het voorstel daartoe aan de Staten-Generaal te doen, ik geloof dat de Staten te gierig zullen zijn. Zij lossen liever de schuld af, bij inkoop, en jagen aldus de effecten op, die zij weduwen en weezen dwingen te koopen.

Het is nu twintig jaren geleden, dat ik een aanbevelingsbrief ontving van het ministerie de Kock, om Hohenheim, de landbouwschool in Wurtemberg, te gaan bestuderen. Ik ging op eigen kosten. Toen ik terug kwam zeide mij de opvolger van den Minister, dat ik geen rapport van mijne reis behoefde te maken, daar men toch niet dacht aan het oprigten van zulk eene school. Sedert is de zaak dikwijls ter sprake gebragt, maar altijd afgesprongen.

Alleen te Groningen hebben vier ondernemende mannen eene landbouwschool gevestigd, welke wel te klein is voor een volledig onderwijs, maar toch veel goeds heeft. Ik voor mij heb op mijne landhuishoudelijke inrigtingen tweemalen leerlingen van die school gehad, die blijken gaven dat men getracht had hun daar veel te leeren.

Ik hoop dat het dier school blijve welgaan; ik durf dengenen onder mijne hoorders, die kinderen of pupillen voor den landbouw bestemmen, het bezoek dier school gerustelijk aanraden.

Ik wensch dat, door den invloed van deze school of door eene landsinrigting, de landbouwerstand in Nederland spoedig in staat moge zijn, om mede te dingen naar de hoogste prijzen in de Europesche wedstrijden, en door beschaving, spaarzaamheid en grootsche ondernemingen niet minder dan de handelstand moge bijdragen tot de welvaart en den roem van het vaderland!

En nu eindig ik met de uitnoodiging aan u allen die hier zijt opgekomen, om te gelegener tijd in de Haarlemmermeer te komen zien, hoe ik mijne zwakke pogingen tot dat doel heb aangewend.

Voor den belangstellenden bezoeker staat mijne hoeve open. want zijne vragen, zijne raadgevingen stel ik op den hoogsten prijs, en door mijn land te laten zien, voldoe ik eene schuld aangegaan bij velen, die mij insgelijks, zoo in ons vaderland als in den vreemde, toegang tot hunne landerijen en fabrieken hebben gegeven.

GEMEENZAAM ONDERHOUD.

OVER HET DOELTREFFENDE DER KIEZERSVERGADERINGEN; OVER HET UITOEFENEN VAN HET LANDBOUW-BEDRIJF IN DE HAARLEMMERMEER; OVER BEGRAAFPLAATS, KERKEN EN SCHOLEN ALDAAR; OVER HET VOORKOMEN VAN ARMOEDE ONDER DE LANDBOUWERS.

De Heer Amersfoordt vat na de rustpoos het woord op en noodigt dezulken zijner hoorders, die, omtrent het door hem gesprokene iets hebben in het midden te brengen, uit, thans daartoe over te gaan. Gaarne zal hij met hen over de verschillende behandelde punten van gedachten wisselen, overtuigd als hij is dat het een of ander zijner ontwikkelde denkbeelden, bij nadere bespreking, zal blijken in de praktijk moeijelijk uitvoerbaar te zijn. Wat dus in de eerste plaats betreft de kwestie der door hem gewenschte officiële kiezersvergaderingen, vraagt Spreker, die met genoegen onder de aanwezigen mannen ziet die het verkiezingswerk tot een deel hunner bemoeijingen maken, of een hunner bereid is zijne meening over dit punt te uiten.

De Heer J°. de Bosch Kemper, aan de uitnoodiging van den leider van het gemeenzaam onderhoud voldoende, zegt, dat naar zijn oordeel zoodanige algemeene kiezersvergaderingen, door den Heer Amersfoordt *officiële* genoemd, vergaderingen waartoe alle kiesbevoegden vrijen toegang hebben, hier te lande niet mogelijk zijn. Hij herinnert dat vóór de tegenwoordige orde van zaken vaste kiescollegiën hebben bestaan, wier leden door stemgeregtigden werden gekozen. Spreker ontkent echter niet het wenschelijke, dat er meer en beter overleg zij bij het vestigen van de keuze op personen, die

rijks-, provinciale- of gemeente-belangen moeten behartigen, en acht elke poging die daartoe leiden kan aanbevelenswaard, vooral als zij ten doel heeft te bewerken dat op de lokale belangen, met terzijdestelling van eenzijdige belangen, in de eerste plaats worde gelet. Spreker voegt er bij dat in kleine gemeenten, waar geen verschillende kiezersvereenigingen bestaan, niets belet om zulk eene algemeene vergadering vóór den dag der verkiezing te houden.

Door den Heer Amersfoordt wordt hierop aangevoerd, dat het de vraag is of de vergaderingen zelven, geleid in de gemeenten door het hoofd van het plaatselijk bestuur, in welke vergaderingen de keuze, niet van een kandidaat, maar van den vertegenwoordiger zelven geschiedt, niet de beste en meest geschikte gelegenheid aanbieden om te spreken over de personen die in aanmerking komen, en het voor en tegen te hooren. Volgens hem is deze maatregel de beste weg. Hij meent dat er een einde behoort te komen aan het nadeelig werkende thans bestaande gebruik, van het houden van vergaderingen door kiezersvereenigingen in het een of ander lokaal, zamengeroepen door daartoe bevoegden en onbevoegden, en wier besluiten — dat is: de aanbeveling van kandidaten — door naamlooze dagblad-artikelen worden geprezen of aangevallen. Spreker zegt echter, dat hij het door hem voorgestane stelsel niet wil hebben in toepassing gebragt zoo als b. v. in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, alwaar, zoo als nog dezer dagen bleek, de verkiezingstrijd bloed doet stroomen.

De Heer de Bosch Kemper keurt zulk eene algemeene kiezersvergadering, bestemd zoo als de Heer Amersfoordt het verlangt, tot het doen der keuzen zelven, in de hoogste mate af, en wijst op Engeland, alwaar zelfs de kiezersvergaderingen vóór den dag der verkiezing ongunstige resultaten opleveren. Hij betoogt dat onze volkszeden daarmede in strijd zijn, en zegt, als zijne meening, dat welligt deze of gene kiesbevoegde naar die vergadering zal worden gelokt,

door de verwachting er het een of ander pikants omtrent de kandidaten te vernemen, maar dat onze staatsbelangen hierdoor niet zullen worden bevorderd. Eene verdere bespreking van dit punt acht hij echter doelloos, daar de woordenwisseling tot geen resultaat zou leiden, en de zaak er niet in een helderder licht door zou gesteld worden. Een ander punt wenscht hij echter ter sprake te brengen, en wel het door den Redenaar aangevoerde omtrent de drie stelsels van het uitoefenen van het landbouw-bedrijf. De Heer Amersfoordt heeft het derde stelsel (het Iersche, de verbrokkeling der gronden) zeer afgekeurd, en Spreker deelt dit gevoelen volkomen, daar hij zich overtuigd houdt dat de lessen der staatshuishoudkunde, het belang der cultuur en dat der menschen zelven dit stelsel als ongelukkig moeten doen beschouwen; maar nogtans meent hij, dat, daar bij de bebouwing in het groot vele arbeiders noodig zijn, het wenschelijk te achten is dat die arbeiders kleine stukjes grond voor eigen behoeften bebouwen; daarom wenscht hij van den Heer Amersfoordt eenige inlichting des betreffende, en stelt hij dezen bepaald de vraag, hoe de inrigting bij zijne arbeiders is.

De Heer Amersfoordt antwoordt, dat in de armen-kolonie, naast zijne goederen gelegen, — de naam *kolonie* kan hij gerustelijk aan die verzameling van woningen in de Haarlemmermeer geven — enkele arbeiders op kleine stukken grond wonen; dat het arbeidsloon, hetwelk hij laat verdienen, aan die lieden grooten steun verschaft, en dat, zoo lang hij in het leven blijft en vermogen en lust behoudt om te laten arbeiden, hij hen ondersteunen zal. Hij vreest echter na dien tijd voor die arbeiders een ongelukkig lot, daar de eventuele bezitters van zijne goederen voorzeker niet, even als hij, het stelsel van veel arbeiders te gebruiken zullen volgen, maar te werk zullen gaan op de in Holland gebruikelijke wijze om weinig arbeiders te bezigen, en minder aan het land te verbeteren.

Door den Heer de Bosch Kemper wordt nu aangevoerd

dat de verbrokkeling der landerijen een groote bron van armoede is, zoo als door de geschiedenis bewezen wordt. Zijns inziens bestaat er evenwel eene soort van verband tusschen de drie stelsels: 1°. den landbouw in het groot te drijven; 2°. het verpachten der gronden, en 3°. het verdeelen der gronden in kleine stukken. Hij oordeelt dat het bij den landbouw in het groot zelfs voordeelig is om den arbeiders een stukje grond af te staan, dat zij als hun eigendom kunnen bebouwen, en dat de groote landbouwers daardoor zullen worden geholpen, wanneer zulke kleine arbeiders, die zelven verdienen, naast en bij hen wonen. Het onvoorwaardelijk veroordeelen dus van het Ierssche stelsel acht Spreker verkeerd.

De Heer Amersfoordt beaamt het gevoelen des vorigen Sprekers, dat er noodzakelijkheid bestaat voor den grooten landbouwer om in zijne nabijheid kleine, voor eigen rekening werkende, landbouwers te hebben, en voert ten bewijze van zijne overtuiging ten deze aan, dat hij, alvorens er aan te denken zijn eigen huis, zijnen eigenen stal te bouwen, negen arbeiderswoningen liet zetten, met tuinen, alwaar de arbeiders gelegenheid hebben kleine strooken grond bij hem te huren. Hij deelt mede dat daarvan dan ook veel gebruik wordt gemaakt, en doet, in antwoord op den Heer de Bosch Kemper, uitkomen, dat hij alleen heeft willen wijzen op de noodzakelijkheid die er bestaat, om de groote grondbezitters te beletten die arbeiders om zoo te spreken te exploiteren, hetgeen toch geschiedt door hen te lokken in een voor het oogenblik voordeeligen toestand, om ze na verloop van een jaar of langer de stukken grond, waarop zij hutten bouwden, te doen verlaten. Op de meening des vorigen Sprekers, met betrekking tot het bebouwen van kleine stukken grond naast groote inrigtingen, is echter nog één aanmerking te maken, en wel dat dit stelsel minder hier noodig is dan in Engeland. In Engeland toch wordt meer bij daggeld gewerkt, terwijl hier te lande alles bij aanneming wordt verrigt. Deze laatste

wijze van handelen, zoo als Spreker die volgt, heeft zijns inziens veel voordeelen: de arbeiders hebben dan even veel belang als de grondbezitter, ja soms meer dan deze, bij het welslagen van den oogst, bij de goede veeteelt enz.

Omtrent dit punt wordt eindelijk door den Heer de Bosch Kemper nog aangevoerd, dat vooral bij de mindere arbeiders het stelsel van aanneming zeer voordeelig is, en dat hij daarom wenscht dat het de meest mogelijke uitbreiding erlange, maar dat het juist voor die aannemers wenschelijk is een eigen stukje grond ter bebouwing te hebben; z. i. wordt daardoor de vrijheid der arbeiders het best gewaarborgd. Spreker oppert daarna de vraag, of bij de pachtvoorwaarden de termijnen van verpachting zoo kort gesteld worden, dat na verloop van drie of vier jaren, zoo als de Heer Amersfoordt in zijne rede mededeelde, de pacht door den verpachter kan worden opgezegd: eene omstandigheid die zeer te betreuren is.

In antwoord daarop zegt de Heer Amersfoordt, dat in de praktijk de pachttijd één jaar loopt, dat wel soms voor langer verpacht wordt, doch dat dit afhangt van de individuele gevoelens en belangen der eigenaren; een enkele maal geschiedde de pacht voor zeven jaren en zeven jaren in opzigt, doch zulk een geval behoort tot de meest zeldzame uitzonderingen; want er wordt steeds gehoopt op het stijgen van de waarde der landerijen, en daarom zijn de eigenaren weigerachtig ze voor lange tijdperken te verpachten.

Naar aanleiding van hetgeen in de voordragt des Heeren Amersfoordt is gezegd van de som (*f* 25,000), die er noodig zou zijn om iemand in staat te stellen in de Haarlemmermeer het landbouw-bedrijf uit te oefenen, vraagt de Heer J. H. Croockewit nadere inlichting omtrent de oppervlakte grond die de Redenaar bij deze raming van kosten op het oog had, waarop de Heer Amersfoordt antwoordt dat die oppervlakte 40 à 60 bunders bedraagt, het meest gewone cijfer voor de boerderijen, en dat ook in het werk van Gevers staat opgegeven.

Hij voegt er eenige bijzonderheden bij, ook met betrekking tot den tegenwoordigen slechten toestand der wegen in de nieuwe gemeente, die den landbouwer dwingen meer paarden te houden dan anders noodig zouden zijn, uit al hetwelk blijkt dat het cijfer van ƒ 25,000 niet te hoog is geraamd.

Vervolgens vraagt de Heer Amersfoordt, of een der aanwezigen ook het woord wil voeren over eenige andere der door hem behandelde punten, b. v. de centralisatie der gemeenten, het armwezen, de wijze van kollekteren, zoo als die thans doelloos geschiedt, enz.

De Heer J. Ruys JDz. zegt, dat hij als het beste middel ter voorkoming der armoede onder de arbeidende klasse in den winter beschouwt, dat de bazen der onderscheidene ambachten aan hunne knechts gedurende den zomer niet het volle loon uitbetalen, maar een vierde gedeelte daarvan inhouden, ter voorziening in de behoeften gedurende de wintermaanden; doch dat hij zelf weet dat tegen het in praktijk brengen van dit stelsel in een konstitutioneel land zeer groote bezwaren bestaan. Kon het geschieden, ter geruststelling van de knechts voor latere insolventie, dan ware het wenschelijk dat de bazen het ingehouden geld wekelijks deponeerden bij het hoofd van het gemeentebestuur, (uit de te maken renten zou een ambtenaar bekostigd kunnen worden), en dat die sommen dan zouden strekken om ze met de arbeidslieden 's winters wekelijks te verrekenen, waardoor winter- en zomerloon zouden gelijk staan. Spr. voegt er bij dat hij over de zaak reeds vroeger gesproken heeft met een voornamen schildersbaas, die het plan beproefd heeft, doch helaas! hierin alleen staande, weigering van de knechts ondervond.

De Heer Amersfoordt dankt den Heer Ruys voor diens mededeeling, en zegt dat hij Spreker zelf dit stelsel heeft beproefd. Gedurende den zomer van 1854 had hij aan de besten zijner arbeiders onder het oog gebragt de noodzakelijkheid van het besparen van een deel hunner verdiende

penningen voor den winter, terwijl hij zich aanbood, om, indien zij wat wilden bewaren, voor die bewaring de noodige zorg te dragen; zes of zeven arbeiders gaven aan zijnen raad gehoor, en hij ondervond de groote moeite en omslag aan het beheer dezer zaak verbonden; (het boekhouden van al die keine posten op Zaturdag-avond, als de betaling van het loon toch reeds zoo veel werk geeft, is er niet de minste van); maar wat gebeurde niettegenstaande al de genomen moeite? Het doel, waarmede de reserve-kas was gemaakt, werd niet bereikt, want naauw was November verschenen of de arbeiders eischten al het gespaarde in eens op, en aangezien zij er regt op hadden, kon het hun niet worden geweigerd. Nu is het wel mogelijk dat zij er zich eenigen wintervoorraad voor aanschaften, doch Spreker heeft niet gezien dat bedoelde zes of zeven arbeiders gedurende den winter in betere omstandigheden verkeerden dan de overigen. Wil men de zaak in praktijk brengen, en zal zij vrucht dragen, dan moet er een middel gevonden worden, om te zorgen dat het in den zomer gespaarde loon gedurende de wintermaanden wekelijks worde uitbetaald.

De Heer Ruys merkt op, dat dit middel eenvoudig is te vinden door het vooraf maken van bepalingen des betreffende, waaraan de betrokken arbeiders gebonden zijn.

De Heer Amersfoordt gelooft dat in dit geval de bestaande spaarkassen goede diensten zullen kunnen doen, daar het toch moeijelijk zal zijn om, volgens de meening des vorigen Sprekers, de gemeentebesturen met het beheer der spaarpenningen te belasten.

Over deze aangelegenheid wordt door niemand meer het woord gevraagd, en dus brengt de Heer Amersfoordt de discussie op een ander terrein. Hij wenscht namelijk te weten, of zijne hoorders eenige ondervinding hebben opgedaan, of men hier te lande onder den landbouwenden stand geschikte personen kan vinden, aan wie men, als rentmeesters over zijne be-

zittingen, het beheer daarover kan laten, en gronden, gelden enz. gerustelijk toevertrouwen. Spreker zelf moet verklaren dat zijne ondervinding ten deze niet zeer gunstig is.

De Heer H. J. Koenen, oordeelende dat met het te berde gebragte nieuwe punt het onderwijs in naauw verband staat, vestigt de aandacht op het in de zomervergadering door de Provinciale Staten van Noord-Holland genomen besluit, de som van *f* 6000 toe te staan tên behoeve van het onderwijs in de gemeente Haarlemmermeer. Dit door de Staten uit eigen beweging genomen besluit wordt door Spreker als een goed werk beschouwd, en met het oog op dat besluit vraagt hij, welke maatregelen er genomen zijn om te voorzien in de groote behoefte aan onderwijs, die zich in die gemeente doet gevoelen. Hij beseft dat het te geven onderwijs wel niet zal kunnen zijn landbouwkundig onderwijs; daartoe bestaat overigens de voortreffelijke inrigting te Groningen; doch hij doet uitkomen dat de toegestane som zeer aanzienlijk mag worden geacht, als eerste tegemoetkoming, en daarom wenscht hij te weten of van de aanwending dier gelden goede uitkomsten te verwachten zijn.

De Heer Amersfoordt antwoordt, dat, wat zijne arbeiders betreft, voor het schoolgaan hunner kinderen wordt gezorgd, en dat ook de godsdienstige opleiding van die jeugd niet wordt verwaarloosd; de protestantsche kinderen ontvangen onderrigt te Sloten, de r. k. kinderen te Osdorp. Spreker zelf bevordert dit maatschappelijk en godsdienst-onderwijs, en houdt, zoo noodig, den ouders eenig geld van hun verdiend loon in, om daaruit de schoolpenningen te bestrijden. Deze maatregel werkt zoo goed, dat hij nog voor geen hunner noodig had te betalen; op éêne uitzondering na, doch dit was ten gevolge van overlijden des vaders. Ten aanzien van het gebruik der door de Provinciale Staten toegestane gelden verklaart Spreker gaarne te willen antwoorden, indien niet de Heer Pabst, de geachte burgemeester der gemeente

Haarlemmermeer, zich in de vergadering bevond, die, naar hij vertrouwt, wel bereid en beter in staat zal zijn aan den Heer Koenen de gewenschte inlichting te geven.

De Heer M. S. P. Pabst voldoet zeer gaarne aan het kenbaar gemaakt verlangen, maar zegt vooraf te moeten mededeelen dat de tegenwoordige bevolking der gemeente Haarlemmermeer niet bestaat, zoo als dezer dagen door een lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in het openbaar is gezegd, voor een groot deel uit slecht volk; tot zijne blijdschap is het getal ordelijke, ijverige en gezeten inwoners het aanzienlijkste; als een bewijs hiervan deelt hij mede dat het aantal processen-verbaal, door hem in zijne betrekking opgemaakt, zeer gering is. Hij is overtuigd dat wanneer men van die door de hulpmaréchaussée opgemaakt, aftrekt de processen-verbaal wegens het laten losloopen of grazen van paarden, koeijen en geiten, dit getal ook zeer gering zal zijn.

Daarna het schoolwezen besprekende, zegt de Heer Pabst dat in de dringende, noodzakelijke behoefte der tegenwoordige bevolking, wat het openbaar lager onderwijs betreft, niet anders voldoende kan worden voorzien, dan door de oprigting van vier scholen; daartoe is veel geld noodig, en wat ook aan de Haarlemmermeer is geschonken, geld tot het tot stand brengen van de noodzakelijkste dingen kreeg zij niet. In deze groote behoefte heeft de gemeente, voor zoo verre hare middelen dit toelieten, gemeend zoo spoedig mogelijk te moeten voorzien, en in Augustus l.l. is in het midden der gemeente in eene daar staande noodkerk de eerste school geopend. Het onderwijs daar gegeven, werd door zeventig kinderen bijgewoond. Het tegenwoordige wintersaizoen en de aandrang van wege de ingezetenen in het dorp aan de Kruisvaart, hebben den raad doen besluiten deze school tijdelijk aldaar over te brengen in eene verwarmde schuur; aldaar ontvingen heden voormiddag (4 Dec. 1856) ruim veertig kinderen onderwijs. Door den gemeenteraad is dezer dagen

besloten eene tweede noodschool te openen en wel aan den Spaarnwouder-dwarsweg en IJweg, sectie E kavel 16. In den loop dezer maand zal men, naar Spreker hoopt, het daartoe benoodigde lokaal, bestemd voor 100 kinderen, aanbesteden.

En nu tot de beantwoording der vraag komende, wat met de gelden op de provinciale begrooting van 1857, met het oog op de behoefte aan scholen in de Haarlemmermeer, gebragt, is geschied of zal geschieden, kan hij mededeelen dat op dit oogenblik de van gouvernementswege daartoe aangewezen ingenieur het plan en bestek van één vaste school en onderwijzerswoning in gereedheid brengt; dat tot de uitvoering van dit plan de provinciale gelden zullen worden gevraagd, en het daaraan ontbrekende, zoo hij hoopt, van gouvernementswege zal worden verstrekt; deze school zal worden geplaatst in het dorp aan de Kruisvaart; maar desniettegenstaande zal in de gemeente geen voldoend lager onderwijs worden gegeven voor en aleer zij in het bezit van vier scholen is, tot verkrijging waarvan geene pogingen verzuimd zullen worden; daartoe zal o. a. behooren het aanvragen van een renteloos voorschot aan het gouvernement, of het doen van eene leening; want Spreker drukt er bij herhaling op, dat onder het vele waarin voor de gemeente Haarlemmermeer moet worden voorzien, de scholen in de eerste plaats zullen in aanmerking komen, al zijn de kosten van het oprigten aldaar veel duurder dan elders.

Naar aanleiding van de opmerkingen des Heeren Amersfoordt kan de Heer Pabst mededeelen, hetgeen uit den aard der zaak aan dien Heer minder bekend is, dat er tegenwoordig wel een plekje grond bestaat in het dorp aan de Kruisvaart, tot het begraven van lijken dezer dagen ingerigt; dat echter dat stukje grond zeer klein en onvoldoende is, maar dat men bij het ontwerpen der dorpen in de Haarlemmermeer wel bedacht was om eene grootere ruimte daarvoor aan te wijzen, doch dat het den ontwerpers niet schijnt bekend te zijn geweest, dat er voorschriften bestaan betreffende den afstand

van eene begraafplaats uit de kom der gemeente, en daarom kon er slechts een klein gedeelte van den aangewezen grond worden gebruikt; ook den afstand, bij de wet, voor de kerken van verschillende gezindten, aangegeven, heeft men voor de ontworpen dorpen in de Haarlemmermeer over het hoofd gezien.

Wat betreft de door den geachten Spreker aangevoerde klagt over de hooge en verhoogde begrafeniskosten, die aan de aanliggende gemeenten moeten worden betaald, doet de Heer Pabst opmerken, dat deze voorstelling minder juist is. Slechts één dezer gemeenten heeft het cijfer der kosten zeer hoog gehouden; al de andere, daartoe aangezocht, hebben zich bereid verklaard die kosten lager te stellen voor de lijken van onvermogenden, en deze worden dan ook meerendeels in de naastbij gelegene gemeenten begraven. Bij den zeer slechten toestand der wegen zou het gebruik van het fraaiste kerkhof in het midden der gemeente onmogelijk zijn. Aan den Spreker is de wedstrijd bij het begraven, waarvan de Heer Amersfoordt sprak, niet bekend; wel weet hij dat de Hervormde Gemeente van Houtrijk en Polanen gaarne in Haarlemmermeer eene begraafplaats voor hare leden wilde aanleggen; het dagelijksch bestuur heeft echter zijne toestemming daartoe geweigerd, omdat het meende die alleen te mogen geven voor eene algemeene begraafplaats: in dien zin is het verzoek later gewijzigd en toegestaan.

Ten opzigte van de regeling der dienst voor de rijks- en gemeente-politie, zoude Spreker gaarne het gevoelen van den Heer Amersfoordt vernemen; hij hoopt dat deze een goed denkbeeld voor hare organisatie heeft. De bezwaren door dien Heer in het midden gebragt tegen de hulpmaréchaussée voor Haarlemmermeer te paard, kan Spreker niet deelen; daar, wanneer, zoo als is gezegd, het paard van zulk een beambte door het veen of den modder zakt, de ruiter, ook als politiebeambte zonder paard, dienst kan doen; terwijl, wanneer zoo als dezer dagen is geschied, de maréchaussée te voet in het

water valt en den volgenden dag zijn geweer moet gaan zoeken, hij ongeschikt is en de dienst dikwijls gestremd wordt.

De Heer Amersfoordt twijfelt geenszins of de zoo even gehoorde mededeelingen zijn door de vergadering met genoegen ontvangen. Hij dankt zoo voor zich, als namens de vergadering, den geachten burgemeester van Haarlemmermeer voor diens bereidvaardig gegeven inlichtingen, en spoort met nadruk aan tot ondersteuning in het tot stand brengen van een goed schoolwezen in die nieuwe gemeente. Hij voegt er bij, dat hetgeen de Heer Pabst omtrent de begraafplaats zeide, hem Spreker zeer aangenaam is geweest; doch deelt mede dat hetgeen door hem (den Heer Amersfoordt) nopens den wedstrijd of naijver is gezegd, op eigen ondervinding berust. In zekere gemeente, in de buurt van Haarlemmermeer, namelijk was een kerkhof, dat van oudsher aan de protestantsche kerk toebehoorde, die het later tegen een kleine retributie aan de burgerlijke gemeente overgaf. Sedert die overdragt echter werd het tarief der begrafeniskosten verhoogd, terwijl daarentegen dat tarief voor het r. k. kerkhof werd verlaagd, hetgeen ten gevolge had dat de meeste lijken op het laatstgenoemde werden ter aarde besteld: daardoor was dus de protestantsche gemeente verstoken van vroeger genoten inkomsten, was de burgerlijke gemeente door hare tarief-verhooging niet gebaat en vermeerderden de inkomsten van het r. k. kerkhof. Sprekers doel, bij het behandelen van dit punt in zijne voordragt, was te waarschuwen tegen zulk eene konkurrentie, nu het geldt de organisatie van eene nieuwe burgerlijke gemeente. — Met betrekking tot de policie zegt de Heer Amersfoordt, dat hij sprak van hetgeen bestaan heeft, niet over hetgeen men maken zal; terwijl hij overigens verklaart volkomen overtuigd te zijn dat, even als alles wat de burgemeester der gemeente tot dusverre voor hare organisatie heeft gedaan goed is geweest, ook zijne policie-maatregelen goed zullen zijn. Een bepaald plan voor de policie kan

Spreker niet opgeven, het ligt ook niet in zijne roeping; maar wat er ook gedaan zal worden, onvermijdelijke kosten zullen er aan verbonden zijn; zoo zal het b. v. noodig wezen, dat in het midden der gemeente een gebouw worde opgetrokken, dienende tot zetel der policie en tevens tot bewaarplaats van arrestanten. Wel is waar, de twee forten zouden tot gevangenis kunnen dienen, maar het is niet te verwachten, dat bij het groote verschil van gevoelen dat vaak tusschen de hoofden der departementen van algemeen bestuur bestaat, de minister van oorlog aan zijnen ambtgenoot van binnenlandsche zaken de beschikking zal laten over die twee forten, ten einde ze door den burgemeester als gevangenis te doen bezigen. Overigens heeft de Heer Pabst, die zelf zoo goed weet wat er vereischt wordt en geschieden moet, Sprekers raad niet noodig.

De Heer Pabst zegt den Heer Amersfoordt dank voor zijne gedane mededeelingen en gegeven inlichtingen, herinnert dat die Heer zijne voordragt heeft geëindigd met den wensch dat, ter voorziening in het herstel van het verkeerde, hetwelk de verschillende stelsels van bebouwing in Haarlemmermeer aankleeft, moge worden opgerigt eene landbouwkundige school, en hoopt dat die wensch moge worden vervuld; maar voegt er als de zijne bij, dat zoodanige school alsdan moge worden opgerigt in Haarlemmermeer, ook tot bloei van deze gemeente, daar hij gerustelijk durft beweren, dat er geene gemeente is, die zulk eene voortreffelijke gelegenheid aanbiedt en alwaar zoo vele middelen voorhanden zijn om de bedoelde school vruchten te doen dragen.

Toen hiermede het gemeenzaam onderhoud een einde had genomen, werd de bijeenkomst gesloten, onder dankbetuiging door den Heer E. van Kempen, als lid van het bestuur, aan den Heer Amersfoordt, voor diens belangrijke voordragten en de welwillendheid waarmede ook de discussiën door hem waren geleid.

igt ook niet in zijne roeping;
worden, onvermijdelijke kosten
; zoo zal het b. v. noodig we-
gemeente een gebouw worde
el der policie en tevens tot be-
el is waar, de twee forten zouden
, maar het is niet te verwach-
hil van gevoelen dat vaak tus-
tementen van algemeen bestuur
g aan zijnen ambtgenoot van bin-
ikking zal laten over die twee
burgemeestor als gevangenis te
eft de Heer Pobst, die zelf zoo
vordt en geschieden moet. Spre-

eer Amersfoordt dank voor zijne
egeven inlichtingen, herinnert
heeft geëindigd met den wensch
erstel van het verkeerde, hetwelk
bebouwing in Haarlemmermeer
gt eene landbouwkundige school,
ge worden vervuld; maar voegt
lanige school alsdan moge wor-
rmeer, ook tot bloei van deze
ijk durft beweren, dat er geene
voortreffelijke gelegenheid aan-
niddelen voorhanden zijn om de
doen dragen.

nzaam onderhoud een einde had
st gesloten, onder dankbetuiging
empen, als lid van het bestuur,
voor diens belangrijke voordrag-
waarmede ook de discussiën door

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PR0091014-015

SUHANDI

PERPUSTAKAAN NASIONAL